

TÖRTÉNELMI TUDATFORMÁLÁS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI HONVÉD TANINTÉZETEK BEN

A trianoni békeszerződés Magyarországra vonatkozó katonai határozatai csak egyetlen tisztképző intézmény fenntartását tették lehetővé: az 1922-től négy éves főiskolává váló Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémiáét.¹ Ezzel Magyarországon is életbe lépett és az 1920-as, 1930-as években érvényben is maradt a teljes akadémiai képzés rendszere. Az alantos tiszteket képző hadapródiskolák megszűntek; katonatisztet csak főiskolai szintű akadémián képezhettek.²

Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában Magyarország területén létesített közös (cs. és kir.) katonai, valamint honvéd hadapród- és reáliskolák maradványaiból 1921-ben két alsó és két felső évfolyamos, négy éves reáliskolai fiúinternátust hoztak létre. Sopronban és Kőszegen egy-egy alreál, Budapesten és Pécsen egy-egy főreál kezdte meg működését, magyar királyi reáliskolai nevelőintézet elnevezéssel. 1922-ben az iskolák felvették egy-egy történelmi személyiség nevét. Ettől kezdve a sopronit „II. Rákóczi Ferenc”, a kőszegit „Hunyadi Mátyás”, a budapestit „Bocskai István”, a pécsit „Zrínyi Miklós” Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézetnek hívták. Ezek a húszas években négy, a harmincas évektől nyolc osztályos, internátus jellegű honvéd középiskolák a két világháború között katonai jellegük leplezésére kényszerültek, 1937-ig csak rejtve léteztek. 1922-ben hivatalosan a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) kizárólagos felügyelete alá kerültek.³ Tantervük a magyar állami középiskolák közül a reáliskoláéval teljesen megegyezett; növendékeik a civil reáliskolák tanrendje alapján, civil tankönyvekből tanultak. (Létszámuk 300 fő volt iskolánként.)⁴ 1931-ben a budapesti intézet megszűnt, a másik három (1928-tól fokozatosan) az 1931–32. tanévre egyaránt 8 osztályos reáliskolává alakult.⁵ Nevükben a „Magyar Királyi” előre került. (Például: Magyar Királyi „Hunyadi Mátyás” Reáliskolai Nevelőintézet.) 1937-ben elnevezésük kiegészült a honvéd jelzővel. (Például: Magyar Királyi „Hunyadi Mátyás” Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet.) 1938-tól a kőszegi – Magyar Királyi „Hunyadi Mátyás” Kőszegi Honvéd Középiskolai Nevelőintézet néven – visszaalakult csak az alsó négy évfolyamot magába foglaló alreáliskolává, a pécsi és a soproni pedig, annak mintegy felső tagozataként mint honvéd főreáliskola működött tovább. Végül 1941-ben a soproni, 1942-ben a pécsi 5 évfolyamos gyalogsági hadapródiskolává alakult.

¹ Lásd: 1922. évi X. tc. a magyar királyi honvéd tisztképzésről. Magyar Törvénytár 1922. évi törvénycikkek, Budapest, 1923. 26–28. o.

² Tartalékos tisztekből válhattak még hivatásos tisztek.

³ Az 15837/eln. 9. 1922. sz. körrendelet a nevelőintézetek vezetését az 1922. IV. tc. rendelkezéseinek megfelelően minden tekintetben a VKM ügykörébe utalta. Lásd: Az 1921. XLIV. t-c. alapján szervezett nevelőintézetek átadása a vallás és közoktatásügyi minisztérium igazgatásába. 1922. évi Rendeleti Közlöny a Magyar királyi Honvédség számára (Szabályrendeletek), 37. sz. 291. o.

⁴ A korabeli 8 osztályos középiskola három típusa (1924-től): 1. humán gimnázium (kötelező latin és görög nyelvtanulással), 2. reál-gimnázium (a reáltárgyak kiemelt súlyával, kötelező latinnal), 3. reáliskola (a reáltárgyak kiemelt súlyával, latin helyett egy nyugati nyelv kötelező tanításával). – A középiskolák mindössze 1/6-a volt reáliskola az 1920-as években.

⁵ Az erre vonatkozó Utasítás: Hadtörténelmi Levéltár (HL) Honvédelmi Minisztérium (HM) eln. 9. 106.803-1931. sz.

Bár a nevelőintézetek vezetését 1922-ben minden tekintetben a VKM ügykörébe utalták, a honvéd reáliskolák a két világháború között valójában kettős irányítással rendelkeztek: a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) és a Honvédelmi Minisztérium (HM) együtt felügyelte őket. Dualizmus kori elődeikhez hasonlóan, ettől kezdve ugyan rejtetten, de továbbra is a katonai akadémia(k) előkészítő iskolái maradtak. Végzett növendékeik felvételi nélkül folytathatták (ki)képzésüket a Ludovika Akadémián. A honvédség hagyományainak megfelelően belőlük került ki az akadémia hallgatóinak 50%-a.⁶

A honvédségi iskolák rejtését vállaló VKM nemcsak „fedőszerve” lett a reáliskolai nevelőintézeteknek. A katonaiskolákra (is) több évtizede kiterjeszteni óhajtott felügyeleti jogát végre elnyerve a harmincas évek végéig mindent megtett, hogy a közműveltségi ismeretek színvonalát a reáliskolai nevelőintézetekben a nívósabb civil középiskolák szintjére emelje.⁷

Az első világháborút megelőző időszakban, különösen a 14–18 éves (tehát az akadémikusoknál fiatalabb korosztályt) tisztté képző hadapródiskolákban az általános műveltségi tárgyak oktatásának színvonala messze elmaradt a civil iskolákétól. A hadapródiskolák – az akadémiákhoz hasonlóan – a katonai oktatás, a tisztképzés rendszerében, alapfokú tisztképző intézménynek számítottak,⁸ de – mivel növendékeiket a középiskolás korosztályból rekrutálták, a közoktatás irányítói középiskolaként kezelték őket.

1904-ben a fiaikat hadapródiskolákba járató szülők sürgetésére a honvéd hadapródiskolákat megpróbálták egyenjogúsítani a polgári jellegű középiskolákkal, hogy a kadétek érettségi bizonyítvánnyal is rendelkezhessenek.⁹ A katonai vezetés ekkor szembesült először a közműveltségi ismeretek terén ténylegesen kialakult színvonal-különbséggel, és a hiányosságokat kiküszöbölendő, 1907-ben reformsorozatot kezdeményezett.¹⁰ Az érettségit azonban, mivel azt 1883-tól minden iskolatípusban a VKM felügyelhetette, az első világháború előtt egyetlen honvéd tanintézetben sem vezették be.¹¹ A VKM normáinak és követelményeinek elfogadása, a katonai oktatás területén a kizárólagos katonai irányítás (az elzárkózás) feladása a hadvezetés részéről még a húszas években is komoly ellenállásba ütközött.

---

⁶ A dualizmus időszakában természetesen nemcsak a Ludovikán, hanem a közös katonai akadémiákon is (felvételi nélkül) folytathatták tanulmányaikat a soproni honvéd főreáliskolában végzetek. Az alreáliskolák végzős növendékei pedig tovább léphettek a főreálon kívül a hadapródiskolákba is. A négy évfolyamos hadapródiskolák a katonai akadémiákhoz hasonlóan a katonai oktatási rendszerben alapfokú tisztképző intézményeknek számítottak, de mivel növendékeiket az akadémikusoknál fiatalabb korosztályból, a 14–18 évesekből rekrutálták, a közoktatás képviselői középiskoláknak tekintették őket. A Magyar Királyi Honvédségnek alreáliskolája nem volt, főreállal is csak egygel, a sopronival rendelkezett.

⁷ A közoktatás képviselői a század elejétől határozottan sürgették a „kétrendbeli iskolák összehangolását” – természetesen „katonai részről a polgári iránynak tett engedelmények árán”. Lásd: *Kemény Ferenc*: Elmélkedés a katonai oktatásügy reformjáról (első rész), Hadsereg, VII. (1910.) 17. sz. (szept. 30.) 255. o. és *Uő*: Összehasonlító aphorismák a katonai és polgári nevelés köréből. Budapest, 1888.

⁸ A tisztképzés rendszerében csak a vezérkari akadémiák számítottak felsőfokúknak.

⁹ A XX. század elejére a középosztályi lét iskolázottsági kritériumává az érettségi vált.

¹⁰ Lásd: HL HM eln. 11. 40.204-1907. – Az 1907-től 1911-ig tartó reformsorozat Schnetzer Ferenc vezérkari alezredes nevéhez fűződik. A reformok tengelyében a tanárkérdés állt. 1908-ban elrendelték, hogy a közműveltségi tárgyakat tanító tisztek 8, a katonai tárgyakat oktatók pedig 4 évig maradhassanak az intézetekben. HL HM eln. 9. 5156–1908. Vö.: A magyar királyi honvéd nevelőintézetekről. *Magyar Katonai Közlöny*, 1908. 2. sz. 336–339. o.

¹¹ A soproni honvéd főreálban 1917-ben vezették be az érettségit. Ebben minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy a háború alatt megnőtt a szakegyetemi végzettségű tartalékos tiszttanárok száma.

A közoktatás képviselői a századfordulótól sürgették „a kétrendbeli iskolák testvér-egyesülését”, hangoztatván: az oktatás középső fokán mindenütt a közművelődési ismereteké a prioritás, ez alól a katonai tanintézetek sem lehetnek kivételek. Ezzel szemben a honvéd tanügyi vezetés még oktatási reformterveiben is következetesen leszögezte: a tisztképző- és nevelőintézetekben a hivatásra nevelés, a „sui generis” katonai feladattal adekvát testi és jellembeli tulajdonságok kialakítása, a személyiség kiképzése az elsőrendű feladat. „A katonaiskolák végcélja – ahogy már egy 1900-ban született honvéd tanterv is megfogalmazta – mindenkor a növendékeknek a gyakorlati életre, a háborúra való felkészítése marad.”¹²

Kényszerű kettős irányításuk következtében az 1920-as évek elején alakult honvéd reáliskolai nevelőintézetek (1922–1941) a magyar tisztképzés történetének kivételes fejezetévé váltak. Falaikon belül – bár erről növendékeik mit sem tudtak – ütköztek a magyar oktatás történetében leginkább tetten érhetően, s keveredtek sajátos szimbiózisban a XX. század elejére már jelentősen eltérő katonai és polgári nevelési elvek és értékek. A civil- és a katonapedagógia irányelvei a két világháború között legteljesebben a hazafias nemzeti nevelés, a történelmi tudatformálás területén ötvöződtek.

Mivel a honvéd reáliskolák internátus jellege, zártsága lehetővé teszi, hogy a hivatalos történelem-szemléletet leginkább tükröző tankönyvek elemzésén túl a szellemi, kulturális környezet más, tudatot alakító hatásai is vizsgálhatók legyenek, kutatásunk során elsősorban rájuk koncentráltunk. A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia csak rögzítette a középiskolákban megalapozott történelmi- és nemzettudatot, értékrendet. (Hadtörténelem tantárgya elsősorban szakismeretet közvetített.)

A századelő hangadó magyar történészei a tanító, pragmatikus, a jelennek kauzális összefüggéseket bemutató történetírásra törekedtek – hazafias felfogásban. Észhez és szívhez egyaránt kívántak szólni, „egy költő ajkával lelkesíteni”, a korszak politikai, közjogi küzdelmeihez mozgósítani. A romantikus nacionalista történetírás elfogultságait jelentősen táplálta az a hit, hogy a közönség elvárja az érzelmes, hazafias bemutatást, mivel korábban többnyire írók, költők szubjektív interpretálásában olvashatott a magyar történelmi eseményekről. Bár a kor történelmi munkáinak egy része és történelem-tankönyvei is az események és összefüggések tárgyyszerűbb bemutatására törekedett, a történelmi- és nemzettudatot a századfordulón és századelőn a történelmi ítékezés helyett publicisztikai mérlegeléssel létrejött, napi politikai élményektől motivált „olvasmányok” hatékonyabban befolyásolták. A korszak hangadó történészeinek meggyőződése szerint: „a történelmi felfogás sohasem zárkozhatik el a történelmi hivatás és a vele járó nemzeti öntudat keresése, ápolása és fejlesztése elől.”¹³ Mátyásnak, Zrínyinek, Rákóczi-nak, Kossuth-nak nem emberi gyarlóságait kell bemutatni – hangsúlyozták hasonló elfogultságot nem mutató történésztársaikkal folytatott vitáikban is –, hanem azt a nagy eszmét, mellyel a nemzetet tettekre ösztönözték.¹⁴

A középiskolai tanításba is beszivárgó történetírói gyakorlat káros következményeire a század első évtizedének végén már a középiskolai tanárok közül is többen figyelmezt-

---

¹² K-2 jelzésű tanterv a Magyar Királyi Főreáliskola számára. Budapest, 1900. 2. o.

¹³ Márki Sándor: *Történet és történetírás*. Budapest, 1914. 32. o.

¹⁴ Márki: i. m. 32. o. – A korszak legnagyobb történészvitája Szekfü Gyula *Száműzött Rákóczi* című könyvéhez kötődik. Többek között Márki Sándor is élesen támadta.

tettek. Óvtak az iskolákban egyre jobban terjedő, a tényleges ismeretközlés és a lelkiismeretes számonkérés rovására túltengő „hazafiságtól”. Sokan osztották Laurentzi Vilmos véleményét, aki 1910-ben, az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyűlésén a felületes ismeretek, az érzelmi tudatformálás veszélyeire figyelmeztetett. „A folyton zúgó, lelket elfárasztó hazafias frázisok” hatásának következménye lehet – intett –, hogy az ifjak „túlhevített hazafiságuk” következtében „áldozatul esnek a mindenáron és könnyűszerrel szerepelni vágyás hiú, egészségtelen indulatának, könnyű eszközeivé válnak szélsőséges pártpolitikai tendenciák előmozdításának, mivel nélkülözik a tárgyi ismereteket, a helyes ítéelőképességet.”¹⁵

A századelő pragmatikus, érzelmeket mozgósítani akaró történelemtanítása nem volt idegen a katonai tudatformálástól/neveléstől. A történelemoktatás színvonala a katonaiskolákban azonban messze elmaradt a civil iskolákétól. Ez több dologból következett. 1. A katonai nevelés fő feladatának a jellemképzést, az erkölcsi nevelést tekintette, a súlyt a szakismeretekre helyezve, tisztképző intézményeiben nem tekintette kiemelten fontosnak az intellektuális tudást, a humán műveltséget.¹⁶ 2. Az intézetek tiszttanári kara szakmailag és pedagógiailag általában képzetlenül került az iskolákba; a „hirtelen” oda vezényelt csapattisztek sokszor a tanítás első napján tudták meg melyik tárgyat is kell oktatniuk. Nem volt idejük felkészülni, és gyakran előfordult, hogy évközben „visszavezényelték” a csapatokhoz őket.¹⁷ 3. A tantervek túlsúlyfoltosságát mutatja, hogy a hadapródiskolákban 47, a főreáliskolában 40 volt a heti órák száma, míg a polgári iskolákban 32 órát engedélyeztek hetente. 4. A más célra és óraszámokra készült polgári iskolai tankönyvek – melyeket főként a csak történelmet (tehát hadtörténetet nem) tanító reáliskola használt – sem könnyítettek a nehézségeken. A három éves soproni honvéd főreálban nemcsak kevesebb óraszámra kellett ugyanazt a tankönyvet elsajátíttatni, mint a civil reáliskolákban, hanem mindezt három év alatt, négy helyett.

A dualizmus időszakában nagy gondot okozott már annak eldöntése is, milyen arányban tanítsanak történelmet, illetve hadtörténelmet; mennyire engedhető be a magyar nemzeti szellem a tanításba; vajon elegendők-e egy honvédségi iskolában a közös hadsereg magyarra fordított hadtörténelem tankönyvei.¹⁸

---

¹⁵ Dr. Laurentzi Vilmos: A történelem modern tanítása. *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, XLIV. (1910–11.) 6–8. sz. (1910. okt. 13.) 130. o. – Kritikája fokozottan érvényes volt a katonai tanintézetek mozgósító, leegyszerűsítő hazafias történelmi nevelésére, tudatformálására.

¹⁶ A katonai nevelést a tömeghadseregek kiképzési tapasztalataiból eredő, „osztrákosított” porosz nevelési elvek irányították. Az egységes szellemet, a vasfegyelmet, vagyis a közszellemet és egyetértést, a legkisebb egységig terjedő feltétlen engedelmességet kívánták megvalósítani. Nem „a sokat tudó”, hanem a vasakarátú, erős, szívós egyéniség volt a Monarchia tisztideálja.

¹⁷ A császári és királyi katonai közszegi alreáliskola (1856-tól 1874-ig cs. kir. katonai felső nevelőintézet) dualizmus kori 43 éve alatt pl. a 178 fő oktató és egyéb beosztású tiszt 68,5%-a szolgált három évnél kevesebbet az intézményben. A tíz évnél többet szolgálók között egyáltalán nem volt oktató-nevelő. Bár az első világháború alatt az iskolákban a csapattiszteket többségükben tartalékos tiszttanárok váltották fel, 1920-ban húsz tanárból csak ötnél volt megfelelő végzettsége.

¹⁸ A dualizmus időszakában a honvéd tanintézetek történelmi oktatási tancéljai között pl. egyáltalán nem szerepelt a polgári iskolák tanterveinek kiemelt feladata „A tanuló tudatának átitatása a nemzeti nagyság, a nemzeti múlt képeivel.” (Az, hogy még a tízes években készült utasítások is tiltották a diktálást, arra utal, hogy a tiszttanárok megpróbálták helyettesíteni a számukra kevésbé használható vezérkönyveket.)

A már említett, az érettségi miatt 1907-ben kezdeményezett, a közműveltségi ismeretek színvonalának emelését célzó honvédségi reformsorozat természetesen a történelem-oktatást is érintette. 1910-től a hadapródiskolákban és a soproni honvéd főreálban új tankönyveket vezettek be. A katonai tanügyi vezetők tájékozottságát és igényességét jelzi, hogy a hadapródiskolák történelemtanítását segítő Domanovszky Sándort kérték fel támpontok készítésére.¹⁹ Domanovszky elengedhetetlennek tartotta a tisztjelöltek alapos ismeretekkel történő felvértezését. Meggyőződése szerint: „...a 20. század férfiját úgy kell nevelni, hogy az állam és a társadalmi élet nagy küzdelmeiről is ítéletet alkothasson, és egyoldalú elméletekkel és jelszavakkal szemben is felvértezett, önálló véleménye legyen.”²⁰ A *Támpontok*ban nemcsak azért hangsúlyozta a történelem erkölcsfejlesztő erejét, mert tanácsait a jellemképzést fő feladatuknak tekintő katonai intézeteknek szánta, hanem, mert ő is – a korszellemnek megfelelően – a történelmet a nevelés, a jellemképzés, a harmonikus világnézet kialakítása legfontosabb eszközének tekintette.²¹ (A történelem etikai és intellektuális nevelő szerepét a korszak minden polgári tanterve kiemelte.²²) 1910-től a soproni honvéd főreálban reáliskolai történelemkönyve lett a tananyag, s még a két világháború között is hosszú ideig használták a reáliskolai nevelőintézetek Domanovszky, illetve az általa ajánlott Mika Sándor tankönyveit.

A tisztképzési reformtervek (1907–1911., 1917.) tehát a század elejétől súlyt helyeztek a történelem- és hadtörténelem-tanítás nívójának emelésére is. Nagyobb óraszámú, mélyebb ismereteket adó oktatásukat az általános műveltség emelésén túl a hivatásra nevelés hatékonyabbá tételével és a tiszt presztízs javításának igényével indokolták. – A „jól bevált” katonai hagyományok, a közös hadsereg szempontjai, az első világháború azonban akadályozta a reformok megvalósítását.

A dualizmus időszakának két honvéd hadapródiskolájában (Pécs, Nagyvárad) a történelmi ismeretanyag súlypontját a katonai hivatáshoz kapcsolódó események, lelkesítő példák képezték. Kiemelésükre kétségkívül a hadtörténelem tanítása látszott a legalkalmasabbnak. De a korszak hadtörténelem oktatásának is megvoltak a maga problémái.²³

Hadtörténelmet a honvéd hadapródiskolák másod- és harmadévfolyamában heti egy, negyedéven heti két órában oktattak (az 1922 előtt három évfolyamos Ludovika Akadémián másod-, harmadéven heti két órában). A tízes évek elején született hadtörténelem-tankönyvek és tansegédletek azonban a történelem-tankönyvektől eltérően, melyek kö-

---

¹⁹ Domanovszky Sándor (1877–1955) több évig kereskedelmi reáliskolában tanított. 1914-től 1948-ig a budapesti egyetem művelődéstörténet professzora, akadémikus. 1913 és 1943 között a *Századok* szerkesztője.

²⁰ *Domanovszky Sándor*: Támpontok a honvéd hadapródiskolák történelem oktatásához. Budapest, 1911. 2. o.

²¹ Uo. 5. o.

²² Az 1884–86-os Reáliskolai Tanterv és Utasítás, pl. a következőképpen: „A középiskolai történelemtanításnak különösen arra kell törekednie, hogy a tantárgy szívlepképző momentumait felhasználva azokat a nevelés etikai céljaira értékesítse. Nem annyira a pozitív ismeretek élettelen halmaza, mint inkább a nagy emberek életéből kisugárzó nemes példákban, az események okainak és következményeinek méltatásából eredő buzdító vagy visszariasztó következtetésekben rejlő erkölcsi mozzanat legyen irányadó ezelje a tantárgy középiskolai tanításának.”

²³ Sok kifogás érte az alacsony óraszámokat, az oktatás minőségét. Száz év hadtörténetét egy év alatt, mint a hadapródiskolában, vagy 250 év hadtörténetét két év alatt, mint az akadémián csak túladatoltan, szárazon lehet tanítani – állapították meg. „Ki kap kedvet – tette fel a kérdést pl. Pilch Jenő egy díjnyertes pályamunkájában – bár csak dióhéjban foglalt, számadatokkal és nevekkal már sűrűen teleírt könyv olvasása után az adatokkal jogosan megtöltött nagyobb és részletesebb művek olvasásához.” *Pilch Jenő*: A katonai szellem ébresztése és fejlesztése. *Magyar Katonai Közöny*, 1908/IV. 1. füzet, 7. o.

zépkor-centrikusak voltak, csak 1792-től tárgyalták az eseményeket. Részben azért, mert a nemzeti hadtörténelem tanítása nem felelt meg a közös hadsereg elvárásainak (a közös iskolák felvételi követelményei a közös múlt ismeretét kérték számon), részben pedig azért, mert a jövő háborújára való felkészítés, a hadi technika a közelmúlt tapasztalatainak ismeretét feltételezte. A katonai igények és behatárolt óraszámok következményeként mind jelenkor-centrikusabbá, harcászati-történetibbé váló hadtörténelem-oktatás szűkre szabott keretei – a tiszttanárok számára is sajnálatos módon – éppen a lelkesítő példákban bővelkedő magyar hadisikerek ismertetésére nem teremtettek lehetőséget.²⁴ De – ahogy a reáliskolai nevelőintézetek 1922-es névválasztása is ékes bizonyúsága – a nemzeti hadtörténelmi alapok megteremtésével a dualizmus történetírása szabta meg az irányokat, teremtette meg – máig hatóan – a magyar hadtörténelem hőseit, központi eseményeit, azok kurucos értékelését.

A rejtés miatti kettős irányítás a katonai jelleg háttérbe szorulását, a közoktatás kivételes térnyerését eredményezte a honvéd reáliskolai nevelőintézetekben a húszas években. A HM és a VKM kényszerű együttműködése természetesen nem ment súrlódásmentesen.

A VKM „pedagógiai vezetésre vonatkozó” illetékességi körét részben az 1883-as XXX. tc., részben egy, a HM-mal 1921-ben kötött titkos megállapodás szabályozta, amelynek értelmében a közoktatási tankerületek főigazgatói bármikor látogatást tehettek az iskolákban, ellenőrizhették – az egyébként a HM által alkalmazott – szaktanárok munkáját, felkészültségét; értekezleteket tarthattak, beleszólhattak a közműveltségi tárgyakat oktató tanárok minősítésébe, elrendelhették továbbképzésüket.²⁵ A VKM több éves „jó akaratú irányítása” erős hatást gyakorolt az intézetek tanári karára, szellemiségére, a Honvédelmi Minisztériumban a katonai oktatásért felelős tisztek értékrendjére, mentalitására. S mivel a reáliskolai nevelőintézeteket és a Ludovika Akadémiát egyaránt a HM 9. (tisztképzési és nevelési) osztálya felügyelte, kihatott még a katonai akadémiára is.²⁶ A tankerületi főigazgatók (korábban többnyire szerzetestanárok) vallásos szellemű konzervatív világnézetéhez kulturális nyitottság, a kultúra iránti feltétlen tisztelet társult. Széles látókörüik jól kiegészítette a katonatanárok nemzeti horizontú gondolkodását. Tanári értekezleteket hívhattak össze, a parancsnokokat a többi középiskola-igazgatóval, a

---

²⁴ „Nehogy a rendelkezésre álló időből kifogyva, a legutóbbi, tehát a jelen korhoz legközelebb álló hadjáratok megbeszéletlenül maradjanak, a hadiesemények előadása a jelen kornál kezdendő” – utasít pl. a Ludovika 1915–17-es tanterve. – A hadtörténelem mind harcászati-történetibbé válásában a tiszttanárok katonai (és a korszakban magas szintű, de esetükben hiányzó történész-) képzettsége is szerepet játszott.

²⁵ A Ludovika főiskola-jellege megkövetelte, hogy a honvéd reáliskolák érettségét adjanak. Az 1883. évi XXX. tc. értelmében érettségi tárgyat csak szakegyetemen diplomázott pedagógusok taníthattak. Az érettségik felügyeleti jogát minden iskolában a VKM gyakorolta; az érettségi elnököket is a VKM nevezte ki; kötelező utasításait, tanterveit szigorúan be kellett tartani. A törvény szövegét lásd: 1883: XXX. tc. A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről. Magyar Törvénytár. 1882–83. évi törvénycikkek. Budapest, 1896. 265–283. o. – A VKM és a HM közötti titkos megállapodásról: Jegyzőkönyv dr. Pintér Jenő, budapesti tankerületi kir. főigazgató a m. kir. budapesti reáliskolai nevelőintézetben végzett látogatásainak tapasztalatairól. HL HM eln. 9, 76.680-1922. sz. 7–8. o.

²⁶ „Általános műveltséggel egy kérdést sem lehet megoldani, de minden kérdést el lehet gáncsolni. – Tiltakozott pl. Szombathelyi Ferenc, a Ludovika I. főcsoportjának parancsnoka 1938-ban „a magát a Szervi Határozványokba is belépő civil 'főiskolai' szellem” ellen. – „Kultúrfőlény a mi jelszavunk nem lehet. A népek nagy érdekeinek eldöntésénél nem a kultúrfőlény, hanem a nép fegyveres ereje az, ami döntően esik latba. Illik, hogy legalább a katonai intézetekben ez az egyszerű, helyes felismerés legyen irányadó.” A Ludovika Akadémia 1937–1938. évi jelentése. HL HM eln. 9, 51.636-1938. sz. 3–4. o.

tiszttanárokat a középiskolai tanárokkal közös értekezletekre küldték, publikálásra, előadások tartására ösztönözték. A VKM vezette be a rejtett honvéd középiskolákba az önképzőkör intézményét, és azt is, hogy civil iskolák módjára évente Értesítőket (évkönyveket) adjanak ki a reáliskolai nevelőintézetek is.

A rejtett honvéd középiskolákba bevezetett VKM-intézkedések közül minden bizonnyal a tanári kar egy részének (az érettségi tárgyakat tanítóknak) kötelező szakegyetemre vezénylése ütközött a legerősebb ellenállásba.²⁷ Az „újítás” egy, a csapattisztekkel egyenrangú állandó tanári állománycsoport létrehozása a katonák számára nehezen volt elfogadható. A katonai mentalitás ugyanis a csapatoktól hosszú évekre távol került tiszttanárokat „puhány tanártípusnak” tekintette, semmiképpen sem a csapattisztekkel egyenrangúnak.

A VKM határozott fellépésén túl, az értelmiségi munkanélküliség, a főként az elcsatolt területekről beáramlókból adódó tanár-túlkínálat is hozzájárult, hogy a húszas évek végére volt csapattisztekből és „beöltöztetett” tartalékos tisztekből szakmailag és pedagógiailag a korábnál jóval jobban képzett tanárgárdával rendelkezzenek a középiskolák közé sorolt rejtett katonai tanintézetek. A szakegyetemre vezényelt csapattiszteket az első években „rendhez és fegyelemhez szokott” szerzetes tanárokkal pótolták.²⁸ Még a harmincas évek elején is több paptanár tanított a reáliskolai nevelőintézetekben. A szerzetestanárok mellett kivételesen egy-egy éves szerződéssel alkalmaztak polgári (természetesen kizárólag férfi) tanárokat is.

A köz- és katonai oktatásért felelős minisztérium együttműködése, a kétféle nevelési irány összehangolása tehát korántsem volt felhőtlen. A kényszerszimbiózistól azonban a húszas években még nem lehetett szabadulni. A trianoni diktátum súlya alatt, az irredenta közhangulattal és revíziós vágygal áthatott, harmadára csökkent országban, közvetlenül a háború utáni években a katonai szempontok, a haderőfejlesztés szóba sem kerülhetek. Helyettük, mint ahogy a régió más országaiban is, „a szellemi és erkölcsi túlsúly növelésének” programja kínálkozott. A kultúrák harcáról sok szó esett a háború után. „A győztesek kulturális téren akarták győzelmüket teljessé tenni, a legyőzöttek kulturális sikerekkel akarták veszített önbizalmukat helyreállítani, katonai talpra állásukat előkészíteni.”²⁹ A történelem – köztudatot befolyásoló súlya, nemzetformáló és nemzetmegtartó ereje miatt – a korszak oktatás- és kultúrpolitikájában kiemelt szerepet kapott.³⁰ A két világháború között a közös hagyomány, a nyelv, a kultúra és a történelem elsődleges kohéziós tényezővé vált, míg korábban a Monarchiához, egy nagyhatalomhoz tartozás biztونسága önmagában is megalapozta, növelte a nemzeti öntudatot.

Ha a honvédség vezetői nem is hitték, hogy a műveltségbeli fölény felér a fegyverek erejével, az intellektuális ismeretek gyarapodását tudomásul vették, a magasabb általános műveltségi igényt (köztük az alaposabb történelmi ismereteket) beépítették a katonai

---

²⁷ A pécsi és a budapesti reáliskolai nevelőintézet korábban honvéd, illetve cs. és kir. hadapródiskola – vagyis alapfokú tisztképző iskola –, a községi cs. és kir. alreál-, valamint a soproni honvéd főreáliskola pedig tisztí előképző iskola volt.

²⁸ Alkalmazásukat már 1919-ben elrendelték. HL HM eln. 9, 16.215-1919. sz. – 1938-ig tanítottak különböző tantárgyakat szerzetes tanárok. 1938 után csak az intézeti lelkészek maradtak, és ettől kezdve már csak hit- és erkölcsotant oktattak.

²⁹ *Unger Mátyas: A történelmi tudat alakulása középiskolai tankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig.* Budapest, 1979.² 97. o.

³⁰ Erről részletesebben: uo.

nevelésbe. Az 1920-as években nem adódott más választásuk. A kultúrfőlény ideológiájával megerősödött közoktatás hatékonyan érvényre tudta juttatni „civil irányelveit” a rejtés miatt elzárkózni nem tudó honvéd nevelőintézetekben is. A VKM ugyanakkor kizárólag a humán műveltség színvonalának emeléséhez ragaszkodott, a főként a tanórákon kívül folyó katonai nevelésbe nem avatkozott be.³¹

A civil–katonai együttműködést, a hadsereg társadalomba integrálását jelentősen megkönnyítette, hogy a közgondolkodás jóval több ponton érintkezett a katonai gondolkodással, a civil nevelési értékek a katonai nevelési értékekkel, mint a korábbi időszakban. A revízió társadalmi konszenzusra épülő, egyértelmű és domináns programja hatotta át és határozta meg a húszas, harmincas évek köz- és katonai gondolkodását egyaránt. A konzervatív keresztény-nemzeti ideológia és a katonai erkölcs (katonai gondolkodás) között meglévő inherens hasonlóság közelítette egymáshoz a társadalom és a katonaság értékrendjét és normarendszerét. Az államcélként megfogalmazódó revízió biztosította a honvédség számára a legitimitást, a rejtés, a „közös sors, a közös cél” minden területen kikényszeríthette a civil és a katonai szféra szorosabb együttműködését.³² Az irredentizmus ápolása a civil- és katonaiskolákban egyaránt a nevelés kiemelt feladatává vált. A paramilitáris szervezetek a katonaság értékeit áramoltatták a civil iskolákba, a hagyományos tisztéri erények pedig kiegészültek – a nemzeti erők összefogása érdekében és következtében – a társadalomba történő beilleszkedést, a legénység motiválását segítő tudással, képességekkel: köztük mindenekelőtt a társadalom elitje számára előírt, összetettebb, magasabb szintű humán műveltséggel. A haderővel a hazafias nemzeti nevelés terén „együtt mozgó” civil szféra örömmel nyugtázta: „a most nevelkedő tiszt nemcsak alapos szakképzettségű katona, hanem a magyar nemzet szellemi életébe beilleszkedő művelt ember is akar lenni.”³³

A honvédség, a honvédtiszt szerepköre az 1930-as évekre kibővült. A magyar tiszt nemcsak nemzetvédő, hanem – összefüggésben az erkölcsi erő szerepének kiemelésével – nemzetnevelő is lett; legfontosabb békefeladatává pedig a „korszerű nemzeti eszme”, az irredenta kultusz ápolása vált.³⁴ Az alárendeltek motiválásában a hadvezetés a drillnél jóval hatékonyabbnak találta a nemzeti érzelmek „mozgósítását”. A nemzetnevelés új hivatásfeladatának sikeres és hatékony teljesítéséhez pedig a tiszteknek – ezt elsősorban a közoktatás szorgalmazta, de a katonai vezetés is belátta – a katonai szaktudáson túl összetett háttérműveltséggel is rendelkezniük kellett.³⁵

---

³¹ Az intézetek a rejtés időszakában is megőrizték katonai szervezetüket. Minden évfolyam egy-egy osztály volt délelőtt, de délutánra kettő vagy több szakasszá, egy századdá alakult át. Három (a harmincas években kettő) növendékszázad alkotott egy zászlóaljat. Délutánonként az osztályfőnök csapattisztek (szakaszparancsnokok) vezették (a húszas években cserkésztevékenységnek álcázott) gyakorlatokat. Minden magasabb osztályú növendék feljebbvalónak számított az alsóbb osztályos növendékek számára, és megillette a „növendék úr” megszólítást.

³² A civil és katonai szféra együttmozgását bizonyítja, hogy a hazai konzervativizmus legszínvonalasabb fóruma, a *Magyar Szemle* 1927 és 1944 között megjelent 1560 írásának 10%-át teszik ki a katonai tárgyú munkák. A katonai–nemzetvédelmi tematika a két világháború között sokoldalúan megjelent a civil nyilvánosság előtt. 1924-ben 68 rendes és 13 levelező taggal megalakult a Katonai Írók Köre, amelybe polgári írók is tartoztak, köztük, pl. Harsányi Zsolt, Vályi-Nagy Géza, Zilahy Lajos.

³³ *Napkelet*, 1925. 2. sz. 34. o.

³⁴ Erről részletesebben: *Csathó Egon*: A csapattiszt nemzetnevelési feladatai. Ludovikás Levente, 11. (1940.) 25–27. o.

³⁵ „A legmagasabb szakmai műveltséget széles hátterű általános műveltségnek kell kiegészítenie... A katonai nevelés nem lehet pusztán szaktechnikai nevelés, hanem ki kell terjednie az ország gazdasági, társadalmi,

1920-tól minden magyar iskola „az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiájának” kialakítására törekedett és a reváns szellemét sugározta.³⁶ „Iskoláink tantervében minden nemzeti tárgynak (magyar nyelv, irodalom, történelem, földrajz, gazdaságtan) csak egy tengely körül kell forognia: az integer Magyarország körül.”³⁷ A tankönyvek főleg három egymással összefüggő gondolat beidegzésére törekedtek: a trianoni béke igazságtalan; az ország megcsonkítása csak ideiglenes lehet; a magyar történelemből levont tanulságok megmutatják a biztos felemelkedés útját. A propaganda minden eszköze azt sulykolta, hogy „az egyén nem önmagáért van, hanem az egyén feletti nemzetért.”³⁸

Mint minden más iskolában, a katonai tanintézetekben is kötelező lett reggel és este „a nemzeti ima”, a „Magyar Hiszekegy”³⁹ elmondása. A Honvédelmi Minisztérium erre vonatkozó rendelete már 1920-ban hangsúlyozta: az ima csak kicsiny momentuma annak a törekvésnek, melynek lényege, hogy a növendékek egész lényét a revízió gondolata hassa át. „A nemzet nem nyugodhatik addig, míg az elrabolt területek idegen kézen vannak. A jövőben minden gondolatnak és érzésnek ide kell irányulnia.” Wiblinger Jakab ezredes, a 9. osztály vezetője még ugyanebben a rendeletében utasította a növendékeket a napilapokban és folyóiratokban megjelent irredenta költemények és dalok gyűjtésére és betanulására is.⁴⁰ A falakon „Nagy-Magyarország” térképe és a „Nem! Nem! Soha!” felirat függött. Irredenta jelszavak, külsőségek, ünnepségek sugározták szerte az országban a revíziós szellemet.⁴¹ Történeti szlogenek, szimbólumok, standardizált szólamok terjedtek a tömegkultúra eszközeivel, újságok, plakátok, beszédek, meghívók útján. Az iskolai tananyagok, főként az alsóbb osztályokban, a leegyszerűsítésekhez folyamodó tömegpropaganda szólamait emelték történeti érvekké. Mindez természetesen eredményesen hozzájárult a kollektív identitás programszerű megteremtéséhez.

A katonaiskolák nemzeti szellemű hazafias nevelését harcoss irredentizmus jellemezte már a békés revíziót hirdető húszas években is. Egy pillanatra sem mondtak le a harcias

---

közigazgatási, politikai, statisztikai, pénzügyi, népszociológiai stb. viszonyaira” – szögezte le, pl. Kornis Gyula az Országos Közoktatási Tanács (OKT) katonai tanintézetekben tett látogatásáról készített jelentésében, 1936-ban. HL HM Tanulmánygyűjtemény 2603. Jelentés, 1. rész: Katonás nevelés, 5. o. – Kornis jelentése Janus-arcú, összetett dokumentum. Célja – Gömbös kérésére – a katonai nevelés társadalmi méretű népszerűsítése, de szerzője úgy dicséri a katonaiskolákat, hogy a civil pedagógusok azért érezhessék a civil szemszögből megfogalmazott kritikát.

³⁶ A közgondolkodást uraló irredentizmus az elcsatolt területek fölszabadtását célozta (békés vagy erőszakos úton), a maga által, önkényesen választott szempontokra hivatkozással. A hivatalos revíziós külpolitika a nemzetközi szerződés felülvizsgálatát kívánta elérni békés, diplomáciai eszközökkel. Erről lásd: *Zeidler Miklós: A magyar külpolitika és a civil társadalom a Horhy-korszakban*. In: *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Szerk.: *Pritz Pál*. Budapest, 2002. 51–86. o.

³⁷ *Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei I–II. Magyar Szemle*, 1921. március. II/4. 285–310. o. és április II/1. 12–28. o.

³⁸ Kornis Gyula 1921-ben a Magyar Középiszkolai Tanácsok Nemzeti Szövetsége nevében mondott szavait idézi *Unger*: i. m. 93. o.

³⁹ Szerzőjének férje, Papp-Váry Elemér őrnagy a soproni főreáliskola tanára, rövid ideig parancsnoka is volt. A VKM 1921. évi 180.844. sz. körrendelete írta elő (az eredetileg *Hítvallás* című, 15 versszakos vers) Szabados Béla „pályakoszorús dallama” szerinti énekelését.

⁴⁰ HL HM eln. 9, 560.172 – 1920 sz.. Lásd még: HL HM eln. 9, 451.871-1920, 90.419 -1920 és 9008-1920. sz.

⁴¹ B. Szabó Mihály jelmondatát: „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” Szerelin Hugó zenésíttette meg 1921-ben.

érzék fejlesztéséről, a heroikus életérzés kialakításáról.⁴² A honvédség mindvégig az integritás lázában égett. Ahogy már Wiblinger ezredes rendeletéből is kiolvasható, a tisztí sarjadékokat 1920-tól a korszak végéig következetesen arra nevelték, hogy adandó alkalmakkal fegyvereik erejével szerezzék vissza a régi határokat. A tisztikar, a tisztnövénydékek elszántságát, hivatástudatát erősítette az országot ért méltánytalanság és igazságtalanság elleni küzdelem kivételes katonai feladata, s eltökéltségüket – a volt növendékek visszaemlékezései szerint – a rejtés kényszerű körülményei csak fokozták.

Az intézeti együttélés és elzártág rendkívül erős közösségi érzést, bajtársiasságot fejlesztett ki a reáliskolai nevelőintézetek növendékeiben. Az internátusi rend és fegyelem arra tanította őket, hogy törvények uralkodnak felettük, amiket tisztelniük kell, egyéni érdekeiket a közösség érdekeinek alárendelve. „Nincs privátum, míg a haza érdeke úgy kívánja” – tanulták és vallották.⁴³ A honvéd reáliskolai nevelőintézetek gondosan felépített szemlélet- és tudatformáló hatása olyan gondolati és elsősorban érzelmi töltéssel látta el a tíz, tizennégy éves koruktól többnyire nyolc, legkevesebb négy évig itt nevelkedőket, amelyek egész életükre irányadóak maradtak. A tudatot, a nemzeti érzelmeket, a politikai gondolkodást a szellemi és érzelmi motivációkon kívül a szociális viszonyok és az anyagi helyzet is befolyásolja. A reáliskolai nevelőintézetekből ezek a tényezők ki voltak zárva. Megkülönböztetésre csak a teljesítmény jogosított; a származás nem volt szempont, a szociális helyzet nem érződött.⁴⁴ Az iskolák zártsága, fegyelme, hierarchikus rendje biztosította, hogy a növendékek csak a hivatalos politika által támogatott, a hadsereg hagyományainak megfelelő szellemi környezettel érintkezzenek; a középosztályi származást preferáló felvételi feltételek pedig elősegítették, hogy a szülői ház se sugározzon eltérő szellemiséget, és az iskolákba a növendékek már otthonról hasonló értékrenddel érkezzenek. Az internátusok zártságának előnyeit pontosan felmérte a korszak ismert katonapedagógusa, Saád Ferenc is. „Kihasználtuk az iskola társadalmi nevelő hatását. Nevelőink együtt éltek osztályukkal. Ellenőriztük a növendékek olvasmányait és igyekeztünk minden eszközzel lenyesegetni a korszellem káros kinövéseit. Gondunk volt arra, hogy a növendékek értesüljenek a napi eseményekről, de távol tartottuk intézetünkötől lázas korunk minden zavaró jelszavát. Mindig hangsúlyoztuk, hogy intézetünk nevelőintézet. Itt nem csupán a tantárgyakon keresztül lehet alakítani az ifjúság lelkét, de nevel maga a templomian tiszta környezet és az intézeti élet minden megnyilvánulása is.”⁴⁵

Értesítőikben a rejtett honvéd reáliskolák (is) jellemnevelő munkájuk legelső tanítómesterének a magyar történelmet, közelebbről a magyar katona múltját jelölték meg.⁴⁶ A civil középiskoláknál jóval céltudatosabban olyan „keresztény-nemzeti embert” kíván-

---

⁴² Vö.: *Perjés Géza: A ludovikásokról. Hítel*, 1991. 6–7. sz. 99–123. o.

⁴³ *Vass Miklós: Nevelés és nemzeti eszme*. In: Zrínyi Miklós m. kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1924–25. 5. o. – A korszak civil és katonai irodalmában sokszor ismételt szlogen.

⁴⁴ Ennek persze messzemenő következményei lettek később a katonatisztek társadalom-látásában.

⁴⁵ Zrínyi Miklós m. kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője 1937–38. 24. o. – Az 1930-as évek végéig szigorúan ellenőrizték a növendékek leveleit és olvasmányait is.

⁴⁶ „A történelemből érzik meg szemléletesen, sugalmazó erővel a fogékony ifjú lelkek, milyen sorsú emberi közösséghez, nemzethez tartoznak, mik ennek hagyományai és értékei, amelyek sok század óta a haza corpus mysticumába zárják a nemzet fiait, saját szerűen magyarrá avatva őket. Innen, a történelemből fakadnak fel a jövőndő magyar katonai aspirációk legmélyebb ihletései.” *Komis: i. m. 2. rész. Reáliskolai nevelőintézetek*. 13. o.

tak formálni, aki nemzete közös értékeit és érdekeit ismeri; azokat megalkuvás nélkül, ha kell, élete feláldozásával is védelmezi.⁴⁷

Az önkritikus nemzeti önkép megteremtésére, az elkövetett hibák kritikus szemléletére – évkönyveik tanúsága szerint – az 1920-as években a katonaiskolák is törekedtek. „Amíg mindig csak másokban keressük a hibákat és nem önmagunkban is, amíg mindig csak olyan tükörbe nézünk, amely minket szépnek mutat, amíg nem akarunk sohasem magunkba befelé nézni, amíg tehát nem követjük a gróf Széchenyi által hirdetett önmegismerés kemény és tövises útjait, mindig önámítóak leszünk. Saját erőnkre csak akkor támaszkodhatunk, ha mély magunkba szállással vizsgáljuk meg hibáinkat, s annak felismerése után azokat lelkünkéből ki is irtjuk” – szögezik le a reáliskolai nevelőintézetek parancsnokai is irányelveikben.⁴⁸

A katonai nevelési irányelvek a történelmet és az irodalmat az érzelmi motiváció eszközének tekintették, az irredentizmust pedig a nemzeti szellemű általános műveltség vezérfonalának. A „Magyar irredenta” a katonai interpretációban: „az ezeréves történelmi Magyarország csorbíthatlan helyreállítására való, megalkuvást nem ismerő törekvés oly lelki, érzelmi előkészítése, mely minden áldozatra kész hazafias cselekedetre buzdít.”⁴⁹ A tisztisarjadékok mély meggyőződésévé tették: a revánsra készülő országban övék a legszebb hivatás. Minden növendék tudta: a katonai tanintézeteket a magyar állam nagy áldozatkészséggel tartja fenn, „melyek a nemzetnek szemefénye, s melyekkel mindenben együtt érez.”⁵⁰ – A korszak katonaiskoláira valóban sokat áldoztak. 5 honvéd nevelőintézet részére (az 5. ekkor a Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézet) kb. fél akkora összeg volt előírányozva, mint 55 állami középiskola és 6 internátus költségeire. Egy nevelőintézet átlagos költsége hatszor akkora volt, mint egy állami középiskoláé. A reáliskolai nevelőintézetek növendékeit minden adandó alkalommal emlékeztették arra, mennyire büszkék lehetnek iskoláikra. „Követésre méltóan idézem emlékezetekbe – hangzott, például egy Zrínyi-napi ünnepi beszédben –, hogy ez az iskola miniszterelnököt, számos vezető helyen lévő tábormokot és vezérkari tisztet, a csapatparancsnokok egész sorát, nagyköveteket és világbajnokot adott a hazának... Rakjatok hát koronát arra a munkára, amelyet előttetek érdemes és talpig becsületos magyar emberek kezdtek meg!”⁵¹

A katonai nevelési irányelvek, elsősorban a hagyományos, szükségszerűen leegyszerűsítő katonai tudatformálás eszközeivel – a VKM mérséklő törekvése ellenére is – gyűlöletre és bosszúra neveltek az elnyomó hatalmak és népek iránt. A trianoni trauma nemcsak a társadalmi konszenzust, az összetartást erősítette, hanem a nemzeti önképet negatív elemekkel is gazdagította: a forradalom- és nagyhatalom-ellenesség mellett kiélezte (nemcsak Magyarországon, hanem a régió egészében) a szomszédellenességet is. Az irredentizmus, illetve revizionizmus ideológiájának leegyszerűsítő jelszavai, szlogen-

---

⁴⁷ Lukács Béla: A nevelőoktatás irányelvei. Budapest, 1930. HL A soproni reáliskolai nevelőintézet iratai. – Lukács Béla 1926–1931-ig volt a budapesti intézet igazgatója. Tanári értekezleteken előadott irányelveit foglalta össze 1930-ban, házi használatra. A később a soproni iskola iratai közé került dolgozat részletesen foglalkozik a nemzeti szellemű általános műveltség, a katonás hazafiság, a történelmi tudat kérdéseivel.

⁴⁸ Uo. 6. o.

⁴⁹ Uo. 24. o.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Nemeskürty István: Tünődések történelemről, irodalomról. Budapest, 1967. 178. o.

jei és szólamai jól használható eszközeivé váltak a katonai tudatformálásnak, a harcra motiváló, az ellenség eltorzítását célzó dualisztikus gondolkodás kialakításának. A fegyveres harcot hivatásul választó növedékeket arra ösztönözték, hogy elviselhetetlennek és szégyennek érezzék „az alacsonyabb rendű felülkerekedését, a magasabb rendű felett”,⁵² soha el ne ismerjék az idegen uralmat, az idegen inváziót. „Ez hajtsa és fűtse – adták ki a jelszót – a visszatörlés vágyát, a meg nem alkuvást.”⁵³

A húszas évek elején a tankerületi főigazgatók a katonaiskolákban nagy súlyt fektettek a történelemoktatás színvonalának emelésére. A jegyzőkönyvek megőrizték didaktikai tanácsaikat, folyóirat-, könyvajánlataikat, mintaóravázlataikat. Javaslaik alapján rendelték el a tankönyvek egységesítését 1922-ben, bevezetve Mika Sándor *Világtörténetét* és Takáts György *Magyarország okmányozó történetét* a főreálokban, valamint Takáts – Koczogh *Magyarország történetét az alreálok III–IV. osztályában*.⁵⁴ A tankönyvekben is „az integritás szelleme” érvényesült, a keresztény–nemzeti ideál hangoztatása, a történelmi Magyarország idealizálása.⁵⁵

A VKM „bábáskodásának” köszönhetően a történelem a rejtett honvéd tanintézetekben a húszas években a korábbi időszaknál mélyebb ismereteket követelő, jóval szigorúbban osztályozott, „buktatós” tantárgynak számított. Heti óraszama megegyezett a gimnáziumokéval. A tanítás színvonalával, a tanárok felkészültségével azonban VKM még a harmincas évek közepén sem volt elégedett. A közoktatás képviselői többnyire a szuggesztivitást hiányolták, a honvéd tanintézetekben megtekintett történelemórákat „magoltatósnak”, száraznak, unalmasnak találták. Kornis Gyula szerint, például az Országos Közoktatási Tanács vezetése által, 1936-ban látott két történelemóra (Sopron, Pécs) nem felelt meg a történelmi oktatás követelményeinek. „Csupa száraz eseménysorozatot hallottam, összefüggések keresése és érzelmi szuggesztio nélkül, még az egyik legfelsőbb osztályban is. Nem hiszem, hogy ilyen tanítás mellett önkéntelen serkentést kapnának a tanulók szabad idejükben történelmi könyvek olvasására, a mélyebb történelmi stúdiumokra. Külön kívánatosnak tartanám a legkiválóbb, sugalmazó egyéniségű történettanárok alkalmazását.”⁵⁶ Az elmarasztalás egyik oka lehetett, ha nem is volt jellemző, hogy a történelmet szakképzetlen tisztánárok is taníthatták. A reáliskolai nevelőintézetekben 1938-ig a történelem nem volt érettségi tárgy,⁵⁷ így a VKM nem szabhatta oktatása feltételül a szakegyetemi végzettséget.

Történelmi tudatformálás természetesen nemcsak történelemórákon folyt, hanem szinte minden délelőtti és délutáni internátusi tanórán/foglalkozáson. Az iskolai oktatás történelem órán kívüli történelmi tudatot formáló színterei közül leginkább az irodalom- és illemtanórák érdemelnek figyelmet.

A polgári iskolákban a történelem mellett az irodalom számított a hazafias nemzeti nevelés másik sarkkövének. A reáliskolai nevelőintézetekben azonban – mivel nem tekintették a hivatásra nevelés direkt eszközének – jelentősége közel sem volt akkora. Ok-

---

⁵² Lukács Béla: i. m. 24. o.

⁵³ Uo. 23. o.

⁵⁴ HL HM eln. 9, 513.739-1920. sz. és HL HM eln. 9, 447.961-1920. sz.

⁵⁵ Vö.: Unger: i. m. 87–99. o.

⁵⁶ Kornis: i. m. 2. rész. Reáliskolai nevelőintézetek, 7. o.

⁵⁷ Kiemelt tantárgy az ábrázoló geometria volt, az érettségi tárgyak pedig az egységes középiskolai tanterv bevezetéséig (1938): a matematika, a magyar és egy idegen nyelv.

tatása a következő instrukciók szellemében folyt: „Különösen fontos a nemzeti műveltség szempontjából, hogy a magyartanár ne vesszen el a költemények formáján, fő feladatának ne a metrika szövevényeinek felfejtését tartsa, a műfajok elméletének betű szerinti alkalmazása igazolását ne erőszakolja, hanem helyezzen súlyt a hazafias költemények érzelmvilágának kifejtésére. A hazafias költemények olvasása és megbeszélése ne jelentsen csak tartalmi felvázolást, növendékeinkkel együtt mélyedjünk el a költői eszményítés példáiban, csak így fogjuk tudni őket céltudatos cselekvő nemzeti jellemmé nevelni.”⁵⁸ Az irodalmi tananyag magyát a hazafias művek képezték, különösen a katonáírók (Balassi, Zrínyi) munkái.

A hivatásra nevelés csak a harmincas években váll(hat)ot osztályozott tantárggyá. A húszas években a délutáni illettanórák keretében folyt, osztályfőnök csapattisztek vezetésével. Nem kötötte a polgári tanterv és ellenőrzés – mint ahogy a többi délutáni, internátusi tantárgyat: a gyorsírást, az egészségügyi ismereteket, a levelezést, a táncot, a vívást sem. A korszak első évtizedében cserkésztevékenységnek álcázott katonai gyakorlati foglalkozásokon túl, délutánonként még a VKM által bevezetett szavaló-, olvasó-, önképző-, valamint sport-, zeneköri és énekkari foglalkozások feszítették tovább a reáliskolai nevelőintézetek amúgy is katonás napirendjét. Nem csoda, hogy a VKM sokszor kifogásolta a növendékek „agyonfoglalkoztatottságát”.⁵⁹

Az internátusokban nevelőtanárként tevékenykedő csapattisztek – dualizmus kori elődeikhez hasonlóan – a tiszti sarjadékok formálásánál a szilárd valláserkölcsi alapon álló jellem kialakítását tartották szem előtt, mely legfőképpen fegyelmeztség és kötelességtudás, kiegészülve úri gondolkodással és modorral, egészséges, sportszerűen edzett fizikummal és az önfeláldozás képességéig fejlesztett bajtársiasság személyiségvonásaival. Mindezt olyan vértetnek tekintették, amely még a tudásbeli hiányosságokat is pótolni képes. Természetesen az internátusi nevelésből, az illettanórák anyagából sem maradt ki az irredenta szellemű hazafias nevelés. Az első világháború harcterit megjárt tisztek beszámolóikkal, személyes példaadásukkal erősítették a katonai pálya vonzerejét.

Az ismeretek bővítését szolgálták, és természetesen a történelmi tudatformálásban is fontos szerepet kaptak az önképzőkörök, a nevelőintézetek közötti tanulmányi versenyek,⁶⁰ a tantestület tagjainak, illetve a növendékeknek tartott tanári előadások is. A reáliskolák tanárai közül (elsősorban a húszas években) sokan tartottak előadásokat engedélyezett társadalmi, városi egyesületekben, jelentettek meg írásokat katonai és más szaklapokban. A rendszeres tanulmányi kirándulásokhoz és a katonai jellegű táborozásokhoz is mindig kapcsolódtak előadások. A tanári munkát és az önképzést jól felszerelt könyvtárak és szertárak segítették. Minden intézet rendelkezett térképekkel, folyóiratokkal is bőven ellátott külön tiszti, növendéki és évfolyamkönyvtárral,⁶¹ ének- és zenekarral,⁶² 1927-től pedig sa-

---

⁵⁸ Lukács Béla: i. m. 20. o.

⁵⁹ Vö. pl.: Kornis: i. m. 2. rész: Reáliskolai nevelőintézetek, 14. o.

⁶⁰ A katonaiskolák közötti tanulmányi versenyeket 1931-ben vezették be.

⁶¹ 1931–32-ben pl. a következő folyóiratok és napilapok jártak a tanároknak Kőszegen: *Magyarság, Pesti Hírlap, Kőszeg Vidéke, Nemzeti Sport, NYUKOSZ, Magyar Cserkész, Gyermekvédelem, Levente, Rádió Újság, Magyar Szemle, Néptanítók Lapja, Természettudományi Közlöny, Hadtörténelmi Közlemények, Társadalomtudomány, Magyar Középiszkola, Földrajzi Közlemények, História, Magyar Külpolitika, Magyar Kórus, Die Umschau in Wissenschaft und Technik, Magyar Katonai Szemle, Ludovikás Levente.*

ját múzeummal is. 1938-tól az intézetek serleget alapítottak. Azokat a színház- és mozielőadásokat, amelyeket a növendékek láthattak, szigorú cenzúrázás után választották ki.⁶³

A katonapedagógia a tudatformálás meghatározó eszközének tekintette, és nemcsak nagy gonddal zárta, de nagy gonddal formálta is a környezetet: az intézeti légkört, a szellemiséget. A tantermi épületek folyosóit 1924-től Magyarország ezeréves dicső múltját megörökítő képsorozatok díszítették. A hőskultusz megteremtése hagyományos katonai feladat volt. Ennek jegyében történt már az iskolák névválasztása is.⁶⁴ „A legeszményibb magyarok a legmagyarabb eszményekké” lettek, hogy „mutassák az utat Magyarország feltámadásához.”⁶⁵ Hogy mit fejeztek ki ezek az eszmények, azt ünnepségeken, tanórákon, az évkönyvekben számtalanszor kifejtették.⁶⁶ Az évek során egyre több kép, névadóról mintázott szobor, hősi emlékmű díszítette a katonaiskolák parkjait, épületeit.

Az irredenta kultusz látványos elemei közé tartoztak az iskolai ünnepségek, melyeket az ifjúság hazafias és vallásos nevelése, a nemzeti hősök emlékének ápolása céljából gyakran tartottak.⁶⁷ Az ünnepi beszédek eszménnyé tettek mindenkit, akiről szólhatott az emlékezet, és aki a régi határokat visszaszerezni hivatott ifjúság példája lehetett. Aktuális igények határozták meg személyiségjegyeiket. Petőfi például szeretni tanított; a csalódás elviselésére Madách mutatott példát; Jókai feledni tanított és hinni, remélni; „a magyar szellem megtestesítője”, a konzervatív reformer Széchenyi összetartást, erőt sürgetett a nagy cél érdekében.⁶⁸ – A sort sokáig lehetne még folytatni.⁶⁹

Tanszerládájában minden növendék őrzött egy kis füzetet iskolája névadójának hősi tetteiről. Tudta hány hősi halottat adott intézete a hazának. Az ünnepélyeken mondta, énekelt, ki tudja hányszor, a „Nem! Nem! Sohá!-t”, a „Magyar Hiszekegyet”.

A katonai tanintézetek természetesen nagy súlyt helyeztek a hagyományos katonai tudatformálás jól bevált verbális eszközeire is: a katonai nevelés tárházába tartozó jelzavakra, jelmondatokra, leegyszerűsített tézisekre, amelyek sorába jól illettek az irreden-

---

⁶² A legismertebb, a kőszegi zenekar 1931-ben még csak 25 főből álló fúvószenekarként működött. 1935-re Mathia Károly szervezésében (aki katonadalokat is szerzett) 34 fős szimfonikus zenekarrá alakult. A kőszegi énekkar ekkor 90 tagot számolt.

⁶³ 1927–28-ban kezdődtek az iskolákban a filmvetítések, 7–8 filmmel. 1931-ben már több mint húsz, első sorban oktatófilmet tekinthettek meg a növendékek.

⁶⁴ 1922-ben a VKM rendeletére felvették egy-egy történelmi személyiség nevét a polgári iskolák is.

⁶⁵ Hunyadi Mátyás m. kir. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1925–26. 33. o.

⁶⁶ A soproni intézetben, pl. a következőképpen: „Rákóczi Ferencnek, a nagy fejedelemnek tündöklő jellemtulajdonságait: önzetlen hazaszeretetét, elveihez való hűségét, mély vallásosságát, kötelességtudását, felelősségérzetét, lelkiismeretességét és hősiességét lépten-nyomon a növendékek elé vetítettük azért, hogy nagy és nemes lelkének sugárzásával töltsük meg, hassuk át intézetünk életének minden vonatkozását... Arra törekedtünk, hogy szemlélőnek magnetikus ereje itassa át gyermekeink gondolat- és érzeleml világát, s férfias jellemké alakítva, lassan-lassan a maga mintájára serkentse, lelkesítse, erősítse őket majd hivatásuk betöltésénél.” II. Rákóczi Ferenc m. kir. Reáliskolai Értesítője, 1924–25. 54. o.

⁶⁷ Október 6-án megemlékeztek az aradi vértanúkról, december 6-án megünnepelték Horthy Miklós névnapját, március 15-ét, májusban a Hősök Emlékünnepét. Minden évben ünnepeltek még valamilyen évfordulót és megemlékeztek a névadókról is.

⁶⁸ *Saad*: i. m. 1935–36. 20. o.

⁶⁹ Az ünnepségek természetesen kivételes események voltak a feszes napirendű katonaiskolák életében. A hétköznapi 6 óra kezdődtek. A tanórák (1935-ig 50 percesek!) 13 óráig tartottak. Ebéd és levegőzés után még kötelező és szabadon választható internátusi órák, kiképző-, önképzőkori és sportfoglalkozások következtek. Kb. másfél, két óra jutott ismétlésre, felkészülésre. A nap takaróval 9 órakor ért véget.

tizmus és revizionizmus szlogenjei, közhelyei. Az iskolák idővel saját, általában névadó-ikhoz köthető fohászokkal, versekkel is rendelkeztek. A kőszegi reáliskolai nevelőintézet részére Kozma Andor, az MTA tiszteletbeli tagja költött „jelverset”. Így hangzott: „Hunyadi Mátyás, e királyi név Emelje itt fel mindnyájunk szívét! Példát e név a múltból ad nekünk, Hogy a jövőért bízva küzdhetünk, Mert az igazság, ész, erő, s rend Nagy Magyarországot teremt.” A jelvers a harmincas években, Mathia Károly zenéjével indulóvá bővült, s a következőképpen folytatódott: „Hunyadi Mátyás főreal mindig a hívójelre vár, Hangjára fölfigyelve áll, mire megindul, mint az ár. Rohan a rab határon át, előtte nincsen semmi gát. Amikor megteremti vérrel is az új magyar hazát...”⁷⁰ A fohászok közül a legszebb, a Zrínyi-fohász Pécssett minden ünnepélyes alkalomkor felhangzott: „Adassék tisztelet a katonaeszménynek. A hazáért megdicsőültek szelleme töltson el, és a magyarok istene segítsen meg minket!”

A katonai irányelvek besulykolandó tézisek, érvelések átgondolását serkentő kérdések kidolgozását is előírták, évről-évre, szinte alig változtatva, az egymás után következő évfolyamok növendékeinek. Az érvelések és magyarázatok azonban az évek múltával egyre inkább a szólamok szintjén maradtak. Az irredentizmus megszilárdítását szolgáló kultusz kiüresedésével párhuzamosan⁷¹ a katonaiskolai ünnepélyek légköre is (különösen az 1930-as évek második felére) lassan megváltozott. A beszédek, megemlékezések egyre inkább önmagukat ismétlők lettek, mind többször hangzottak el standardizált elemek, frázisok, közhelyek, egyre patetikusabbá vált a stílus. A sokat ismételt jelszavak „udvart kaptak”, indulókká, tízparancsolatokká bővültek.⁷²

A kiképzési tapasztalatokból eredő katonapedagógia szerint: az ember az állandó vagy huzamos hatásokhoz idomul.⁷³ Kétségtelen, hogy az ilyen sulykolások, kiegészülve az internátusi környezettel bevették a feladatot, hatásosan formálták a tudatot. A növendékek emlékezete szerint „a haza fogalma annyira konkrétá vált”, hogy szinte tulajdonuknak érezték. De a két világháború között mindehhez társult egy hat éves, minden korábnál jóval alaposabb ismeretekre támaszkodó történelemtanítás is. Így az intézetekből kikerülő

---

⁷⁰ M. kir. Hunyadi Mátyás. Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1935–36. 21. o.

⁷¹ A kultuszok hosszabb-rövidebb idő alatt kiüresednek. „Ennek oka, hogy a kultusz lényegéből fakadó feületessége, egyetemessége és mesterséges leegyszerűsítései miatt a kapcsolat elvész egyfelől az elv és személység, másfelől az elv és valóság között.” *Zeidler Miklós: Az irredenta kultusz a két világháború között.* Budapest, 2002. 10. o.

⁷² A kőszegi tízparancsolat, pl. a következőképpen hangzott: „1. Magyarország a te hazád, idegen országban ne keress boldogulást! 2. A magyar zászló és a hősi emlékek előtt tisztelegj! 3. A nemzeti ünnepeket méltóan megüled! 4. Szeresd és becsüld hazádat, amelynek földjét apáink vére szentelte meg, hogy sokáig éljen és viruljon nemzeted! 5. Ne öld ki a magyar lelkekből a hazaszeretetet! 6. Ne szólj, s ne írj hazádról soha erkölcsstelenül! 7. Ne lopd meg országod hímevét hazafiatlan viselkedéssel: légy büszke magyarságodra! 8. Magyar testvéredet különösen idegen nemzetiségek előtt ne vádold! 9. Élj a fajszeretet törvénye szerint! 10. Nemzedet anyagi és szellemi gyarapodását, valamint mindennemű más javát előmozdítsd!” – Ámen. – Hunyadi növendékek mit akartok? – MAGYAR FELTÁMADÁST! – Miképpen akarjátok ezt elérni? – 1. Kötelességünk pontos és lelkiismeretes teljesítésével. 2. Fegyelmzett, katonás magatartásunkkal. 3. Bajtársias gondolkodásunkkal, a gyengébbek és szegényebbek segítségével. 4. Mély vallásossággal és tevékeny hazaszeretettel. 5. Előljáróink feltétlen tiszteletével. 6. A haza javán munkálkodó honfitársaink megbecsülésével. 7. A titkos egyesületek céljainak megvetésével, valamint tiltott cselekedetek elkerülésével. 8. Egészségünk megóvásával és testünk állandó edzésével. 9. Egyenes, nyílt gondolkodásmóddal és a hazugság ostromozásával. 10. Hazafiatlan és erkölcsrontó sajtótermékektől való tartózkodással.” M. kir. Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1932–33. 29. o.

⁷³ Ezen kívül – a civil aggályokat eloszlatandó – hangsúlyozták: a sulykolás, a drill nem tévesztendő össze a „Dressurral”. *Lukács: i. m. 5. o.*

tisztjelöltek – legalábbis a legjobbak – nemcsak jelszavakban és frázisokban gondolkodtak, de elődeiknél nagyobb eséllyel meggyőzni és érvelni is tudtak – igaz: elsősorban a beléjük plántált, és az általuk mélyen átélt, a realitásokat (az esetleges alternatívákat) elfedő „nemzeti igazság” mellett.

A történelmi nevelés tanulságos visszatükrözői az önképzőköri dolgozatok.⁷⁴ 1930–31-ben a soproni iskola *Értesítője* közölte Jakab Ödön hatodik osztályos növendék első díjas pályamunkáját. A dolgozatot a következő címmel kellett elkészíteni: „Hogyan gondolja elrabolt országrészünk visszaszerzése után a nemzetiségi kérdés megoldását?” A visszacsatolásban egyáltalán nem kételkedő, kitűnő tanuló első díjas kétféle megoldást tartott elképzelhetőnek. A békés revíziót, mint az egyik szóba jöhető, azonban gyorsan elvetette. „Gúzsba kötne bennünket” – vélekedett, s véleményével a soproni reáliskolai nevelőintézetben nyilvánvalóan nem volt egyedül. Jóval kívánatosabbnak és csak elszántság kérdésének tekintette „a diadalmas, fegyveres kézzel való visszahódítást,⁷⁵” amelynek megtörténte után: „Az oláhokkal, szerbekkel, tótokkal, ruténnel, rusznyákokkal ugyanazokat az eszközöket és módokat kell körülbelül alkalmaznunk, amelyeket az elszakított területeken jelenleg ők alkalmaznak. Mindezt azonban még sokkal céltudatosabban és körültekintőbben”⁷⁶ – szögezte le. Nemzeti törekvéseink pedig, Jakab Ödön véleménye szerint, úgy valósulhatnak meg a legjobban, „ha a gyermekek éveken keresztül nem hallanak mást, csak magyar szót, csak magyar dalokra tanítják őket, a katedrákról magyarul folyik az előadás a magyar múltról és jövőről”.⁷⁷

Jakab Ödön díjnyertes dolgozatának a soproni *Értesítőben* történő közlését a VKM feltételezhetően nem tartotta szerencsésnek. Erre utal, hogy a következő évben, az iskola évkönyvében díjnyertes pályaműként egy olyan – jóval részletesebb – dolgozatot közöltek *Magyarország szerepe a nyugati kultúra történetében* címmel,⁷⁸ amely tökéletesen megfelelt a kultúrfőlény, a békés revízió eszméjének! Ezt követően a reáliskolai nevelőintézetek *Értesítőiben* önképzőköri dolgozatot többé nem jelentettek meg. A második, az 1931–32. évi *Értesítőben* publikált pályamű szerzője, Szakonyi Dezső nyolcadikos növendék feltűnően (már-már gyanúsán) magas szinten megfogalmazott gondolatait legfeljebb az óvatos revizionizmus, semmiképp sem harcos irredentizmus jellemezte. A múltat nemzeti szellemben, a korszak kedvelt toposzainak, axiómáinak szerepeltetésével, a történelmi Magyarország mintaszerű idealizálásával mutatta be – és hittel, hogy a szenvedések a magyar történelemben mindig új kezdet forrásaivá válnak. Az ország megcsontítása csak ideiglenes lehet, a nemzet történetéből levont tanulságok utat mutatnak a felemelkedéshez – tükrözte a dolgozat a VKM által elvárt felfogást. A kultúra területén harcra készülni megfelelt a hivatalos, a közoktatás által is vállalható revíziós elképzelésnek,⁷⁹ de nem felelt meg egy – még ha rejtetten is működő – katonaiskola hagyományos

⁷⁴ Az önképzőköri irodalmi, történelmi és katonai pályázatok a hazafias nemzeti nevelés témaköréhez kapcsolódtak.

⁷⁵ A nemzetiségi kérdéstről. M. kir. II. Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet *Értesítője*, 1930–31. 40. o.

⁷⁶ Uo. 41.

⁷⁷ Uo. 42. Nemcsak a zárt katonaiskolában élő, hanem a civil középiskolákat látogató diákok döntő többsége sem rendelkezett kellő tájékozottsággal a magyar nemzetiség-politikáról, mint ahogy alapvető külügyi és szociális kérdésekről sem.

⁷⁸ M. kir. II. Rákóczi Ferenc Reáliskolai Nevelőintézet *Értesítője*, 1931–32. 14–25. o.

⁷⁹ Az elcsatolt területek és a magyar lakosság „visszavételének” módjáról többféle elképzelés élt. De a revíziós cél, az összefogás érdekében a „Mindent visszanál” jóval kompromisszum-képebb, rugalmasabb ma-

szellemének, a színpalak mögött 1932-ben már egyre erősödő harcos szellemnek, amelyet az egy évvel korábbi pályamű, Jakab Ödön dolgozata fejezett ki hívebben.

A Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság távozása (1927) után, a harmincas évek elején, még titokban ugyan, de kezdetét vehette a haderőfejlesztés. Önérzetének fokozatos visszaszerzésével a honvédelmi vezetés határozottan fellépett tanintézetek kizárólagos irányításának visszaszerzéséért.⁸⁰ A tankerületi főigazgatók azon jogát, hogy az érettségiket felügyeljék, továbbra sem tudták megszüntetni, de az intézetek képzési programjába, a tanmenetbe, a pedagógiai vezetésbe, a tanárok minősítésébe ettől kezdve már nem szólhattak bele. 1932-től a katonai nevelőintézetek irányítója pedagógiai vezetés tekintetében is a HM 9. tisztképzési- és nevelésügyi osztálya lett. Vezetőjének mindenben ki kellett kérnie a honvédség főparancsnoka mellé rendelt tábornoki rendfokozatú tisztképzési és nevelésügyi szemlélő véleményét.⁸¹

Mindezek az adminisztratív intézkedések azonban nem tudták gyökeresen megváltoztatni a reáliskolai nevelőintézetekben éppen ezekre az évekre megszilárdult, az 1920-as években a VKM kezdeményezésével és bábáskodásával formálódó szellemiséget. A húszas években szakegyetemi végzettséget szerzett törzstisztekből (is) álló tanári kar az intézetek állandó magja maradt. Szemlélete, növendékeihez való hozzáállása alapvetően a későbbiek során sem változott.⁸² A tantárgyak szigora, s ezzel az alapos ismeretek tisztellete azonban csökkent. Honvédelmi Minisztérium „sem a tisztnevelés lényege, sem a honvéd kincstár hozta pénzáldozat szempontjából” sem előnyösnek, sem kívánatosnak nem találta „a növendékek selejtezésének túlzásba vitelét.”⁸³

A reáliskolai nevelőintézetek katonai jellegüket nyíltan 1937 februárjától vállalták.⁸⁴ Még ugyanebben az évben csökkentették a történelemkönyvek tananyagát, pontosabban „alapelemekre”, „szükséges” és „kívánatos” részekre tagolták őket.⁸⁵ Hidvéghy Sándor, a kőszegi intézet történelem–földrajz tanára, az egyik legrégebbi reáliskolai nevelőtanár a „mehúzással” kapcsolatban a következő aggodalmát fejezte ki: „Vigyázni kell, hogy a

---

gyar politika is túlságosan szabadjára engedte, sőt propagandájával még szította is az irredenta közhangulatot. Erről lásd *Zeidler*: i. m. és *Úó*: A revíziós gondolat. Budapest, 2001. 159-190. o.

⁸⁰ „A tisztikarban nem szabad kialakulni engedni oly felfogást, amely a polgári középiskolai tanári mivoltot helyezi előtérbe” – szögeztek le egymás után a HM-rendelkezések. Lásd pl.: HL HM eln. 9, 115.163-1932. sz.

⁸¹ 1929-től a 9. osztály vezetőin és a tankerületi főigazgatókon kívül a szemlélők is rendszeresen, legalább évente kétszer látogatták az intézeteket. A honvéd reáliskolákban minden évben látogatást tett egy-egy katolikus és protestáns egyházi személyiség, legtöbbször püspök. Horthy Miklós kormányzó 1922-ben a pécsi és a kőszegi, 1931-ben ismét a kőszegi intézetet látogatta meg. 1932-ben Pécsen látogatást tett Albrecht királyi herceg, Hóman Bálint kultuszminiszter, Kállay Miklós földművelésügyi miniszter és Fabinyi Tihámér kereskedelmi miniszter.

⁸² „Az állandó tanárok” sorából kiemelkedett a már említett Saád Ferenc (Pécs) és Mathia Károly (Kőszeg), a korszak katonapedagógiai szakirodalmának megteremtői. Saád Ferencnek könyvet is írt Katonai nevelés címmel. (Pécs, 1940.) – Saád a harmincas évek elején, Mathia Károly az évtized végén a Ludovika Akadémia tanára volt. Az 1929-től kilenc éven át Kőszegen tanító dr. Mathia Károly Eötvös-kollégistaként latin–magyar–történelem szakon végzett, majd angol és olasz szakon is diplomázott. A bölcsészkaron folytatott tanulmányaival párhuzamosan elvégezte a zeneakadémiát is. Motorversenyeken többször induló tanárukat a kőszegi növendékek „bálványozták”. 1945 után Kodály Zoltán vette maga mellé, munkatársnak.

⁸³ HL HM eln. 9, 115.163-1932. sz. Míg a húszas évek elején történelemből elégséget kapott a legtöbb növendék, 1932-33-ra a jól elérték száma lett a legnagyobb.

⁸⁴ Ettől kezdve a honvéd jelzöt nevükben is szerepeltették.

⁸⁵ HL HM eln. 9, 410.800-1937. sz.

csökkentést illetően túlzásba ne menjünk, nehogy emiatt az iskola szellemi színvonala kárt szenvedjen.”⁸⁶ A túlterhelés kiküszöbölésének adekvát módszerét, az azt többször ostorozó VKM minden bizonnyal nem a történelemtankönyvek „meghúzásában” jelölte volna meg. A harmincas évek második felében azonban ebbe már nem volt beleszólása.

1935–36 után az értesítők egyre többször említik a harcot, a háborút, mint a növendékek eljövendő feladatát.⁸⁷ A nemzet, nemzeti szó mellett s helyett a katonaiskolákban egyre gyakoribbá vált a „faji, turáni” kifejezés használata is,⁸⁸ ami jelezte a közoktatás vezetőinek frazeológiájától történő távolodást. De nemcsak a turanizmus tért el a harmincas években a hivatalos ideológiától, a kultuszminisztérium zászlajára tűzött egységes világnézettől. Egyre szaporodtak az eltérő szellemi mozgalmak, amelyek – utánozva s eltúlozva a húszas évek politikai/ideológiai módszereit – „szélsőséges, történelmi mében jelentkező mítoszokat hoztak létre, gyakran a folytonos egy irányba nézéstől, látásmód-merevedéssel.”⁸⁹ Míg a húszas évek elsősorban a nemzeti befelé fordulás, a nemzeti sérelmekre koncentráció időszaka volt a magyar szellemi életben, és az ebből kilábalás mikéntjének megoldása kötötte le és hozta össze a szellemi energiákat, a harmincas évekre megfogyatkozott a türelem, a hit, a közös cél kovácsolta szellemi összetartás. Mind erősebben törtek be – a különböző értelmiségi rétegekre hatást gyakorolva – az eleven európai korproblémák: a kulturpesszimizmus, az értékválság, az általános európai szellemi válság hatásai is. Az irredentizmus közérthető és hatásos szólalmai, az érzelmekre ható, hangzatos, erőteljes megfogalmazások nemcsak a katonaiskolákban, de a közvélemény befolyásolásánál is egyre hatékonyabb eszköznek bizonyultak. Az adott feladat történelmi igazolása mind messzebb vitt a reális helyzetértékeléstől, egyre inkább az önáltatást táplálta.

Pávai Vajna Győző tábornok, az új tisztképzési és nevelési szemléző – akinek a Ludovika Akadémián szinte az egész korszakban tanították Náday Istvánnal közösen írt hadtörténelem tankönyvét⁹⁰ – 1937 őszétől a személyes és szóbeli érintkezéseken túl iránymutatásait levelekben is közölte a katonai tanintézetek parancsnokaival. „A jellemnevelés és a magyar faji érzés kialakítása” témában irányadó első levele már határozottan jelezte az iskolák szellemében a korszak végére bekövetkező változásokat. „Harcos, turáni fajúért rajongó, arra büszke, öntudatos magyart kell nevelnünk – szögezte le –, aki az államcél, hazánk ezeréves határainak visszaállítását akarja. Olyan magyarokat, akik tudják, hogy Európa 31 nemzete között a nyolcadikak vagyunk számbelileg, de Hunyadi Mátyás korában még annyi magyar élt, mint angol, és csak azért fogytunk így el, mert

---

⁸⁶ HL HM eln. 9, 424.784-1937. sz.

⁸⁷ „Ne feledjétek, hogy az örök béke csak utópia. A nagyok tetteinek megismétlése Reátok vár! Reátok hárrul!” – buzdította, például a pécsi tisztjelölteket 1938-ban parancsnokuk, Csatáry József. Zrínyi-napi beszéd. M. kir. Zrínyi Miklós Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet Értesítője, 1937–38. 4. o.

⁸⁸ A fajelméletek, a turanizmus is – hívta fel a figyelmet, többek között a tanári könyvtáraknak járó *Magyar Szemle* – végtelen sokat árthatnak a magyar történeti szellemnek, a még élő hagyományoknak. – A turanizmus „mesterséges és erőszakolt konstrukciója” a nemzeti elbizonytalanodás jele volt, az identitás keresés egyik félrecsúszása a harmincas években. A radikálisabbak, az ortodoxok egészen addig a hízogő önáltatásig mentek, hogy a japán mellett a világ első nemzete a magyar, sőt maga Krisztus is, a többi vallásalapítóval együtt, turáni eredetű. Lásd pl.: *Magyar Szemle* (Figyelő), XXX. (1937. jún.) 2. sz. 181–185. o.

⁸⁹ *Szekfü Gyula*: A népi elv két arca. *Magyar Szemle*, XXXV. (1939. jan.) 1. sz. 10. o.

⁹⁰ *Vajna Viktor, pávai – Náday István*: Hadtörténelem a Magyar Királyi Ludovika Akadémia számára. Budapest, 1935.

túlzott virtuskodásból, lovagias önfeláldozásból és idegen vérű uralkodók lehetetlen politikája miatt a Nyugat védelmében véreztünk századokon át, sokszor testvérnépekkel vívott harcban... Az ezeréves hazát békés tárgyalások sohasem fogják visszaszerezni, csak a katonasorokba tömörített egész magyarság. Ennek a ténynek hitvallását hirdeti a magyar őserő, ellentétben a nemzetközi, idegen gondolkodásúak által untalan elénk táltalt pacifista megegyezései lidércfénnyel, a békés revízióval.”⁹¹ – A levél eddigi részei sem önálló, saját gondolatok. Az ezután következő másfél oldal pedig idézőjelek nélküli idézése a *Magyar Katonai Szemlé*ben, 1936-ban Máté-Törék Gyula⁹² *Nemzeti, hadügyi hitvallásom* címen megjelent, a faji harcmód felsőbbrendűségét hirdető írásának.⁹³ A szemlélő, a már amúgy is mindent átható irredentizmust még fokozandó, csatajelenetek irredenta élőképekben történő előadását is elrendelte a katonaiskolai ünnepségeken.

Az új, műveltebb tisztípust „kitermelő” iskolák tehát megkapták felügyelőjüknek és irányítóiknak az általános műveltségre kevésbé adó, de vasakarató, frázisokat, tartalom nélküli szólamokat puffogtató, poroszos szellemben képzett, azt ideálnak tekintő tábornoko(ka)t.⁹⁴ A harmincas évek végétől a katonai jellegüket visszanyert reáliskolai nevelőintézetek irányelveibe, utasításaiiba beköltöztek a standardizált szólamok, tartalom nélküli sztereotípiák, szóvirágok, a turáni frazeológia. A frázisokhoz, mások gondolatainak átvételéhez⁹⁵ már nem kellettek alapos történelmi ismeretek. A nevelési eszmények ilyen szellemű átalakításának veszélyeit feltehetően többen is látták a tanárok közül. Hangot azonban ennek már egyre kevésbé adhattak.⁹⁶

A visszacsatolások növelték a nemzeti lelkesedést, a revízió vágya elnyomta még a civil életben is a visszahúzó, józanabb hangokat. A katonai nevelési elvek polgári iskolákban történő ténnyel való ellen is csak kevesen tiltakoztak. Véleményüket talán legjobban Imre Sándor fogalmazta meg 1937–38-ban készített tanügyi jelentésében: „Mi az iskolákban nevelést akarunk, nem propagandát, meggyőzést akarunk fejleszteni a nemzet kérdéseiben, nem pedig minden megfontolást kizáró gondolatlanságot; feladatokat s

---

⁹¹ Pávai Vajna Győző tábornok levelei. HL HM eln. 9, sz. n. 1.sz. levél 1–2. o.

⁹² Testőr-alezredes. 1928-37-ig a gyalogos testőrség parancsnoka. Szélsőséges fajvédő.

⁹³ *Magyar Katonai Szemle*, VI. (1936.) IV/12. sz. 1–10. o.

⁹⁴ Hogy kétségünk ne lehessen arról, valóban irányadóak voltak-e a levelek, csak elő kell venni Nemeskürty István (akkor pécsi növendék) már idézett visszaemlékezését, amelyből egyértelműen kiderül pl.: a hősök napjának Vajna tábornok által javasolt, legméltóbb ünneplését úgy teljesítették velük, hogy közben azt higgyék, maguk találták ki. Fillérek adományozását, áldozatos cselekedeteket, pl. egy étkezéstről való lemondást javasolt a főszemlélő, és valósították meg a pécsi intézet növendékei – vitézi házra, telekre, iskolára, sokgyermekes család házhelyére. *Nemeskürty*: i. m. 180–181. o.

⁹⁵ Pl. Máté-Törék Gyulához, aki szerint: „Tiszt csak kemény, fanatikus magyar lehet. A hadsereg feje és szíve legyen. Nem lehet magyar szív, melyet forróbb szeretetnek kell fűtenie feldarabolt hazája és szétszórt nemzete iránt, mint a tiszté! Legmagasztosabb becsvácsa az legyen, hogy a legnagyobb magyar a tiszt kell, hogy legyen!” *Magyar Katonai szemle*, VI. (1936.) 12. sz. 1. o. – „Katonaiskoláink legyenek a nemzeti magyar érzés bevehetetlen fellegvái! A tisztek, a tanárok a nemzet táltosai, kiknek magyarsága égig érő tüzoszlop legyen, és ezt oltuk a ránk bízott fiatalok lelkébe, agyába! Minden szaktudás és neveléstudományi ismereten felül ezt várom a tisztektől, a tanároktól” – határozta meg legfontosabb irányelveként Vajna tábornok.

⁹⁶ A nemzeti eszme túlzásainak veszélyeire elsősorban a vallástant tanító paptanárok, lelkészek figyelmeztettek. „Nemcsak az a tévedés fordul elő – állapította meg pl. Asbóth Gyula –, hogy nincsenek tisztában a kereszténység igazi lényegével és valami jelszó-kereszténységgel pótolják az igazi nemzeti eszmét, hanem a nemzeti eszmét is gyakran valláspótléknak használják”. *Kereszténység és nemzeti eszme*. M. kir. II. Rákóczi Ferenc Honvéd Főreáliskola, 1938–39. 16. o.

veszedelmet is felismerő emberekre van szükségünk, nem ostobán parancsokat várókra és homályos szeműekre. Ezért iskoláinkban ma újra és még inkább az alapos ismeretek becsületét kell növelnünk, és nem szabad eltúrnunk üres szólamok uralmát.”⁹⁷

„A civil beavatkozástól” a rejtés kényszerének megszűnte után sem szabadulhatott teljesen a katonai vezetés. 1934-ben (Hóman Bálint kultuszminiszterségének időszakában) a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium ugyanis bevezette a humán jellegű egységes középiskolát.⁹⁸ Tanterve 1937-re készült el és vált kötelezővé, lehetetlenné téve a katonai oktatás „visszazárkózását”,⁹⁹ az első világháború előtti, „jól bevált” hadapródiskolák régóta tervezett visszaállítását.¹⁰⁰ Érettségét ettől kezdve csak az egységes (ráadásul humán jellegű) gimnázium adhatott. Az egyre nagyobb számban hiányzó alantisztiztek gyorsított képzését szorgalmazó katonai vezetést az egységes középiskola kötelezővé tétele mélyen felháborította, az érettségiről azonban – s ezzel a VKM is számolt – a tisztikar középosztályhoz tartozási igénye miatt nem mondhatott le.¹⁰¹ Bár a VKM a harmincas évek közepétől a polgári iskolákban is neveléscentríkusságot hangsúlyozott, és támogatta a katonai nevelési módszerek társadalmi méretű terjesztését – a humán gimnáziumról mintázott egységes középiskola kötelezővé tételével megakadályozta, hogy a katonaiskolákban a katonai szaktárgyakat az általános műveltségi tárgyak rovására vezessék be. Így állt elő az a kompromisszumos, de meglehetősen szokatlan helyzet, hogy még az 1941-ben induló fegyvernemi hadapródiskolák is (nota bene!) az egységes gimnázium felső évfolyamai, ún. „helyi tagozatai” lettek, amelyekben a humán tárgyak, így a történelem óraszámja nem csökkenhetett. S hogy egyszerre kellő fegyvernemi képzettséggel és érettségi bizonyítvánnyal is elláthassák növendékeiket – a gyorsított tisztképzési igényekkel/tervekkel ellentétben – nem négy, hanem öt évfolyamosak lettek.

A katonai vezetés felháborodását növelte, hogy a nyolc osztályos egységes gimnázium legnagyobb óraszámú tanított tárgya a háborúra készülési időszakában a tisztikar számára különösen szükségtelennek ítélt latin nyelv volt. Annyit az 1934. évi XI. tc. 23. §-a lehetővé tett, hogy „helyi tantervű tagozatokon” csak az első négy évfolyamon legyen kötelező a latin. 1938-tól a községi reáliskolai nevelőintézetet ismét négy éves alreáliskolává alakították, s ettől kezdve az egységes gimnázium alsó tagozataként, latint is tanítva működött tovább. A soproni és a pécsi intézet főreál lett (mintegy a községi alreál felső tagozata), s így a helyi tanterv bevezetésére hivatkozással (a 23. §-nak megfelelően) a latintanítást mellőzhette. Az 1941-ben (Pécsett 1942-ben) a főreál helyébe lépő, szintén az egységes gimnázium felső tagozatának számító fegyvernemi hadapródiskolákban a katonai tárgyak élveztek prioritást, de a humán tárgyak óraszámja sem csökkenhetett. Mindez természetesen csak fokozta a növendékek eddig is sokat kifogásolt „agyonfoglalkoztatottságát.”¹⁰²

---

⁹⁷ Idézi Unger: i. m. 312. o.

⁹⁸ 1934. évi XI. tc. Szövegét lásd: XI. tc. a középiskoláról. Magyar Törvénytar. 1934. évi törvénycikkek. Budapest, 1935. 82–96. o.

⁹⁹ A magyar fegyverkezési egyenjogúságot a bledi konferencián, 1938. augusztusában ismerték el.

¹⁰⁰ Hóman Bálint először 1932-től 1938-ig, majd 1939-től 1942-ig volt kultuszminiszter. Az 1934-ben születt egységes középiskola „a nemzeti életben vezető szerepre hivatott értelmiséget” kívánta egységes műveltséggel felvértezni.

¹⁰¹ A rendkívül túlzásfolt tantervű fegyvernemi hadapródiskolákat A m. kir. min. 4020/1941. M. E. sz. rendelete: A honvéd hadapródiskolák felállítására és az akadémiákon, valamint a hadapródiskolákban a tisztképzés szabályozása tárgyában hívta életre. HM 38.561.eln.15-1941. számú körrendelet. Szövegét lásd: *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1941. 27. sz. 344. o.

¹⁰² 1941. őszén, a már említett soproni gyalogsági hadapródiskolán kívül, Budapesten a Magyar Királyi

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a honvéd reáliskolai nevelőintézetek két világháború közötti történelmi tudatformálása – a hivatásra nevelés katonás követelményei miatt – a civil középiskoláknál határozottabban és konkrétabban egy célra, a fegyveres revízió mindenáron történő megvalósítására irányult, és a motiválás az adott feladatra csaknem tökéletesnek bizonyult.¹⁰³ A revíziós cél azonban végeredményben kényszerpályára vezetve belesodorta az országot egy újabb vesztes háborúba. A döntéshozók, az általuk is ápoló irredenta kultusz hatására, nemcsak a közvélemény nyomásával, hanem – a feladatorientált katonai tudatformálás eredményeként – a revízióért vívott fegyveres harcra kondicionált, azért mindenáron tenni akaró katonákkal is többször szembe kerültek.

A reáliskolai nevelőintézetek tudatformálásának vizsgálata arra is rávilágít, hogy az irredenta kultuszt formáló politika és közoktatás a tisztek általános műveltségének lehető legmagasabb szintjében vélte megtalálni a kultusz „túlhajtásai” elleni vértet. A hosszú távon oly szükséges tisztánlátó gondolkodás kialakítására azonban – különösen a háborút megelőző években – egy „sértett”, sok éve revánsra készített országban – nem adódott sok esély. A revízió vágya szinte soha nem látott módon összekovácsolta a magyar társadalmat, de a mindenkor háborúra készítő, dualisztikus–csoportközpontú gondolkodással megerősödve – olyan torzulásokhoz vezetett, amelyek akadályozták a reális helyzetfelmérést, „a közös terv” esetleges kompromisszumos megoldását, módosítását.¹⁰⁴

„Görgei Artúr” Honvéd Műszaki, Kassán (nem egészen egy évig) a Magyar Királyi Honvéd Repülő, Marosvásárhelyen a Magyar Királyi „Csaba királyfi” Honvéd Gyorsfegyvernemi, Nagyváradon a Magyar Királyi „Gábor Áron” Tüzérségi Hadapródiskola alakult meg. A pécsi, továbbra is Zrínyi Miklós nevét viselő gyalogsági hadapródiskola csak egy évvel később, 1942 őszén indult.

¹⁰³ A kognitív terápiát alkalmazó pszichiáterek megerősítik, hogy a katonák valóságos ellenséggel vívott élethalálharc során életmentő tud lenni, ha az ellenséget abszolút és torzított formában látják. A kategorikus, kettős tagolású gondolkodás, amely az emberi pszichén veszély, fenyegetettség esetén hétköznapi élethelyzetekben is gyakran eluralkodik, nehezen kontrollálható, és megnehezítheti a személyes kapcsolatokat is. Vö.: Aaron T. Beck: A gyűlölet fogságában. A harag, az ellenségesség és az erőszak alapjai gondolkodásunkban. Budapest, 1999. 266–279. o.

¹⁰⁴ A pszichológusok szerint a kettős tagolású gondolkodás nemcsak arról győz meg bennünket, hogy igazunk van, hanem „abban is biztosak vagyunk, hogy jóságunk és becsületességünk győzedelmeskedni fog a sőtét erőkön.” Beck: i. m. 266. o.

RAISING HISTORICAL AWARENESS AT MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS
BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Summary

The military decrees of the Trianon Peace Treaty allowed only one officer training institution in Hungary: the Royal Hungarian Military Academy 'Ludovika', an institution that became a four-year college in 1922.

In the Austro-Hungarian Monarchy period, joint (Imperial and Royal) military, cadet and secondary schools were set up in the territory of Hungary. Their remnants were used in 1921 to establish a four-year secondary boarding schools for boys, with two lower and two upper grades. A secondary school with lower grades started to work in Sopron and Kőszeg respectively, and a secondary school with upper grades in Budapest and Pécs; all under the name 'Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet'. The schools took the names of historical figures in 1922. From that time on, the school in Sopron was called Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet 'II. Rákóczi Ferenc'; the one in Kőszeg chose Mátyás Hunyadi, the one in Budapest chose István Bocskai, and the one in Pécs chose Miklós Zrínyi. These boarding-school-like military secondary schools had four grades in the 1920s and eight grades from the 1930s. Their military profile had to be concealed between the two world wars, they could exist only covertly until 1937. Officially they were placed under the exclusive supervision of the Ministry of Religion and Public Education in 1922. The institute in Budapest ceased in 1931, and the other three were transformed gradually into eight-grade secondary schools from 1928. The school in Kőszeg, under the name 'Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Kőszegi Honvéd Középiszkolai Nevelőintézet', worked again as a secondary school with only the four lower grades from 1938. Finally, the schools in Sopron and Pécs were reorganised and they worked on as five-grade infantry cadet schools from 1941 and 1942 respectively.

Although the managements of the institutions were put in every respect under the authority of the Ministry of Religion and Public Education in 1922, military secondary schools had in fact dual control between the two world wars: the Ministry of Religion and Public Education and the Ministry of Home Defence supervised them together. Similar to their predecessors of the Dualism period, they remained, though covertly, preparatory schools for military academies. Their graduate pupils could carry on training and learning without any entrance exam at the Ludovika Academy. Following the traditions of the Hungarian Army, fifty percent of the Academy's students came from these institutions.

The seclusion, discipline and hierarchical order of the schools secured pupils the exclusive intellectual milieu that was supported by official politics, and was in accordance with the traditions of the army. The admission requirements preferred middle-class students, because in these cases the parental house did not suggest different mentality, and students arrived at the schools with similar values.

It is not only their seclusion, but also their dual control that make this secondary boarding schools worth paying attention to. As a consequence of their obligate dual control, they became a unique chapter in the history of Hungarian officer training. The military and civil teaching/educational principles and values, already greatly differing at that time, were clashing and mixing with each other inside the walls of these institutions. The principles of civilian and military pedagogy became wholly amalgamated in the fields of patriotic national education and historical awareness raising. The latter at secondary boarding schools between the two world wars, however, due to the soldierly requirements of career education, focused more emphatically and more definitely on one particular goal than at civil secondary schools. This goal was the implementation of armed revision, and the efforts to motivate the pupils to this particular goal were almost perfect. As a consequence, decision-makers had to face several times not only the pressure of the public but that of the soldiers who were conditioned to fight for revision and who wanted to work for it at all costs.

The study of awareness raising at secondary boarding schools casts some light on the fact, too, that politics, shaping the irredentist cult, and public education did their best to raise the general knowledge of future officers to the highest possible level; because not having any other means they thought this arrangement to be the shield against the exaggerations of the cult.

Mária Zsuzsanna Szabó

FORMATION DE LA CONSCIENCE HISTORIQUE DES ELEVES
DANS LES ECOLES MILITAIRES D'ENTRE DEUX GUERRES

Résumé

En vertu des dispositions militaires du traité de Trianon, la Hongrie ne put conserver qu'un seul établissement destiné à la formation des officiers. L'Académie militaire royale hongroise Ludovika devint une école supérieure de quatre ans dès 1922.

A partir des restes des écoles militaires et des écoles secondaires spécialisées en sciences exactes qui existaient pendant la Monarchie austro-hongroise furent créés, en 1921, quatre établissements d'enseignement pour garçons nommés internats royaux hongrois spécialisés en sciences exactes. Les deux premières années de la formation furent dispensées dans les villes de Sopron et de Kőszeg, alors que les deux dernières années eurent lieu à Budapest et à Pécs. En 1922, les écoles prirent le nom d'une personnalité historique : l'Internat royal hongrois spécialisé en sciences exactes de Sopron s'appela «François Rákóczi II», celui de Kőszeg «Mathias Hunyadi», celui de Budapest «István Bocskai» et celui de Pécs «Miklós Zrínyi». Ces internats militaires de quatre ans dans les années 1920, puis de huit ans à partir des années 1930 durent dissimuler leur existence et leur caractère militaire jusqu'en 1937. En 1922, ils furent placés sous l'autorité exclusive du Ministère des Cultes et de l'Éducation (VKM). En 1931, l'établissement de Budapest fut supprimé, alors que les trois autres se transformèrent progressivement en école de 8 ans spécialisée en sciences exactes après 1928. A partir de 1938, l'école de Kőszeg redevint une école de quatre ans sous le nom de l'Internat militaire royal hongrois «Mátyás Hunyadi», tandis que les internats de Sopron et de Pécs se transformèrent en école militaire d'infanterie de 5 ans respectivement en 1941 et en 1942.

Même si ces internats furent placés sous la tutelle du VKM en 1922, en réalité, les écoles militaires relevaient à la fois du Ministère des Cultes et de l'Éducation (VKM) et du Ministère de la Défense (HM). Comme à l'époque du dualisme, ils restèrent des écoles préparatoires bien que dissimulées, pour la (les) académie(s) militaire(s). Les élèves qui y terminèrent leurs études furent admis sans examen d'entrée à l'Académie Ludovika. Conformément aux traditions de l'armée, 50% des étudiants de l'Académie sortaient de ces internats.

Le caractère fermé, la discipline et l'ordre hiérarchique des écoles garantirent que les élèves soient éduqués dans un esprit conforme aux traditions de l'armée et à la politique officielle. En même temps, les conditions d'admission favorisèrent les élèves issus de la classe moyenne: ainsi les jeunes inscrits avaient les mêmes valeurs dès le départ de leurs études.

Les internats spécialisés en sciences exactes méritent l'attention non seulement pour leur caractère fermé, mais également pour la tutelle double qui fait d'eux un chapitre spécial de l'histoire de la formation d'officiers de Hongrie. Au sein des murs de ces établissements, les principes et les valeurs de l'éducation civile et militaire, fort différents les uns des autres, se heurtèrent et cohabitèrent dans une étrange symbiose. C'est dans le domaine de l'éducation patriotique et de la formation de la conscience historique que les principes de l'éducation civile et militaire se mêlèrent le plus. Toutefois, entre les deux guerres, la formation de la conscience des élèves de ces internats les prépara avant tout à la reconquête des anciens territoires hongrois par les armes et leur motivation pour cette mission fut presque parfaite. Par conséquent, les

décideurs durent subir parfois non seulement la pression de l'opinion publique, mais également celle des militaires conditionnés pour prendre les armes en vue de la reconquête des anciens territoires hongrois.

En examinant la formation de la conscience des élèves dans les internats spécialisés en sciences exactes, il ressort également que la politique et l'éducation nationale irrédentistes firent tout pour donner aux futurs officiers une culture générale de plus haut niveau, à défaut d'une autre solution, afin de leur éviter les excès du culte de l'irrédentisme.

Mária Zsuzsanna Szabó

HISTORISCHE BEWUSSTSEINSFORMUNG IN DEN HONVÉD-LEHRANSTALTEN IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Resümee

Die militärischen Beschlüsse des Friedensvertrags von Trianon im Zusammenhang mit Ungarn ermöglichten lediglich die Aufrechterhaltung einer einzigen Offiziersausbildungsanstalt, nämlich der königlich ungarischen Ludovika-Akademie (Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia), die ab 1922 zu einer vierjährigen Hochschule avancierte.

Aus den Überbleibseln der in der Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie auf dem Gebiet Ungarns geschaffenen gemeinsamen (k. u. k.) Militär-, sowie Honvéd-Kadetten- und Realschulen wurden im Jahre 1921 zwei Unter- und zwei Oberstufen-Realschulen mit je vierjähriger Ausbildung in Form von Knabeninternaten aufgestellt. In Sopron (Ödenburg) und Kőszeg (Güns) begann je eine Unterrealschule, in Budapest und Pécs (Fünfkirchen) je eine Oberrealschule den Betrieb und trug den Namen königlich ungarische Realschul-Erziehungsanstalt. 1922 erhielten die Schulen den Namen jeweils einer historischen Persönlichkeit: die Schulen wurden Königlich Ungarische Realschul-Erziehungsanstalten (Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet) genannt, in Sopron mit dem Zusatz „Ferenc II. Rákóczi“, in Kőszeg „Mátyás Hunyadi“, in Budapest „István Bocskai“ und in Pécs „Miklós Zrínyi“. Diese ab den zwanziger Jahren vier- und ab den dreißiger Jahren achtstufigen Honvéd-Mittelschulen mit Internatscharakter sahen sich in der Zwischenkriegszeit gezwungen, ihren Militärcharakter zu verdecken. Bis 1937 durften sie nur im Geheimen existieren. 1922 kamen sie offiziell unter die ausschließliche Aufsicht des Ministeriums für Religion und öffentliches Bildungswesen (Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, VKM). 1931 wurde die Institution in Budapest aufgelöst, und die anderen drei wurden ab 1928 schrittweise zu achtstufigen Realschulen umgebildet. Ab 1938 wurde die Schule in Kőszeg – unter dem Namen Königlich Ungarische Honvéd-Mittelschulerziehungsanstalt „Mátyás Hunyadi“ von Kőszeg (Magyar Királyi „Hunyadi Mátyás“ Kőszegi Honvéd Középkolai Nevelőintézet) – erneut zu einer Unterrealschule, die nur die unteren vier Schulstufen beinhaltete. Schließlich wurde 1941 die Schule in Sopron und 1942 die Schule in Pécs zu fünfstufigen Infanterie-Kadettenschulen.

Zwar wurde die Leitung der Erziehungsanstalten 1922 in jeder Hinsicht in den Geschäftsbereich des VKM verwiesen, doch verfügten die Honvéd-Realschulen in der Zwischenkriegszeit in Wirklichkeit über eine doppelte Leitung: die Aufsicht wurde gemeinsam vom Ministerium für Religion und öffentliches Bildungswesen (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, VKM) und vom Ministerium für Landesverteidigung (Honvédelmi Minisztérium, HM) geführt. Ähnlich ihren Vorgängern aus der Zeit des Dualismus blieben sie ab diesem Zeitpunkt zwar verdeckt, aber weiterhin Vorbereitungsschulen der Militärakademie(n). Absolventen konnten ihre (Aus-)Bildung ohne Aufnahmeprüfung an der Ludovika-Akademie fortsetzen. Den Traditionen der Honvéd-Armee entsprechend kamen 50 % der Studenten der Akademie aus diesem Kreis.

Die Geschlossenheit, Disziplin und hierarchische Ordnung der Schulen gewährleistete, dass die Zöglinge nur mit dem von der offiziellen Politik unterstützten, den Traditionen der Armee entspre-

чenden geistigen Umfeld in Berührung kamen. Die Aufnahmebedingungen, die die mittelständische Herkunft präferierten, halfen dabei, dass auch das Elternhaus keine abweichende Gesinnung ausstrahlt, und dass die Zöglinge bereits von zu Hause mit einer ähnlichen Wertordnung in die Schule kommen.

Die Realschul-Erziehungsanstalten sind nicht nur infolge ihrer Geschlossenheit, sondern auch infolge ihrer doppelten Leitung beachtenswert. Wegen ihrer notgedrungenen doppelten Leitung wurden die Realschul-Erziehungsanstalten zu einem ganz besonderen Kapitel der Geschichte der ungarischen Offiziersausbildung. Innerhalb ihrer Mauern trafen die zu der Zeit bereits bedeutend abweichenden militärischen und zivilen Bildungs- und Erziehungsprinzipien und -werte aufeinander und bildeten eine eigentümliche Symbiose. Die Richtlinien der Zivil- und Militärpädagogik vereinigten sich am vollkommensten im Bereich der patriotischen nationalen Erziehung und der historischen Bewusstseinsformung. Die historische Bewusstseinsformung der Realschul-Erziehungsanstalten in der Zwischenkriegszeit richtete sich jedoch – infolge der soldatenhaften Folgen der beruflichen Erziehung – akzentuierter und entschiedener als im Falle der zivilen Mittelschulen auf ein konkretes Ziel, die Realisierung der bewaffneten Revision und die Motivierung der Zöglinge für die entsprechende Aufgabe verlief beinahe perfekt. Folglich sahen sich die Entscheidungsträger nicht nur dem Druck der Öffentlichkeit, sondern auch der Soldaten gegenübergestellt, die auf den bewaffneten Kampf für die Revision konditioniert waren und deshalb auf jeden Fall etwas tun wollten.

Die Untersuchung der Bewusstseinsformung der Realschul-Erziehungsanstalten weist auch darauf hin, dass die Politik und öffentliche Bildung, die den irredentistischen Kultus formte, alles dafür tat, um die Allgemeinbildung der Offiziersanwärter auf die höchstmögliche Stufe anzuheben, da sie – kein anderes Mittel findend – darin den Schutz gegen die „Auswüchse“ des Kultus sah.

Мария Жужанна Сабо

ФОРМИРОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ МЕЖДУ ДВУМЯ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

Резюме

Касающиеся Венгрии военные решения Трианонского мирного договора сделали возможным существование в стране лишь одного единственного военного учебного заведения по подготовке офицеров – Венгерской Королевской Хонведской Академии Людовика, которая с 1922 года стала высшим военным учебным заведением Венгрии.

Из остатков созданных на территории Венгрии в период Австро-Венгерской монархии совместного (императорского и королевского) военного училища, а также хонведского папжеского корпуса и реального училища в 1921 году было создано четырехгодичное мужское реальное училище с двумя нижними и двумя высшими курсами – мужской интернат. В городах Шопрон и Кёсег было открыто по одному начальному реальному училищу, а в Будапеште и в городе Печ начали работу высшие реальные училища, получившие название венгерской королевской высшей реальной школы. В 1922 году каждому из этих училищ было присвоено имя исторического деятеля Венгрии. Начиная с этого времени Шопронское училище называлось именем „Ференца II Ракоци“, училище в Кёсеге – имени „Матяша Хуняди“, училище в Будапеште – имени „Иштвана Бочкаи“, а в Печи – Венгерский Королевский Реальный Воспитательный Институт имени „Миклоша Зриньи“. В двадцатых годах эти учебные заведения были четырехкурсными, а с тридцатых годов переформировались в хонведские средние военные восьмилетние училища-интернаты, которые в период между двумя мировыми войнами были вынуждены скрывать свой военный характер. До 1937 года

они могли существовать лишь под камуфляжным прикрытием. В 1922 году официально они перешли под исключительное ведомство Министерства Религии и Просвещения (VKM).

В 1931 году Будапештское училище было ликвидировано, остальные три учебных заведения с 1928 года были реформированы в восьмиклассные реальные училища. С 1938 года училище в Кёсеге под наименованием Кёсегское среднее воспитательное военное училище вновь было реформировано в начальное реальное училище, включающее в себя четыре начальных курса. В конце концов в 1941 году шопронское училище, а в 1942 году и училище в городе Печ были реформированы в пятикурсные пажеские пехотные училища.

Хотя руководство учебно-воспитательными заведениями было отведено в компетенцию Министерства Религии и Просвещения, хонведские реальные училища в период между двумя мировыми войнами в действительности находились в двойном подчинении: ими ведали Министерство Религии и Просвещения (VKM) и Министерство Обороны (HM). Подобно их предшественникам эпохи дуализма, начиная с этого периода они и впредь оставались, хотя и скрытно, но все же были подготовительными школами военной академии (военных академий). Их выпускники могли без подготовительных экзаменов продолжать свою учебу в Академии Людовика. По традиции хонведов они составляли 50% слушателей академии.

Узкий круг личного состава (работников) этих училищ гарантировали курсантам исключительно только общение с интеллектуальным окружением, соответствовавшим традициям армии, поддерживаемым официальной политикой, а условия приема в эти училища, предпочитавшие выходцев из средних классов, содействовали тому, что родительский дом также не оказывал на них иного духовного воздействия, ибо в эти училища курсанты прибывали с уже укоренившимися в их семьях порядком духовных ценностей.

Учебно-воспитательные заведения типа реальных училищ Министерства Религии и Просвещения не только по своей замкнутости, но также в силу их принудительного двойственного управления составили особую главу в истории подготовки венгерских офицеров. Внутри стен этих заведений сталкивались и смешивались уже в этот период значительно разнящиеся принципы и ценности военного и буржуазного обучения (воспитания). Руководящие принципы гражданской и военной педагогики наиболее совершенно сплавливались воедино в области национального патриотического воспитания и формирования исторического сознания. Однако в период между двумя мировыми войнами формирование исторического сознания в реальных воспитательных училищах – по причине военных требований, предъявляемых к военному воспитанию, – более подчеркнуто и решительно, чем в гражданских средних учебных заведениях, направлялось на одну конкретную цель – на реализацию вооруженной ревизии, и мотивировка курсантов на эту задачу удалась почти что в совершенстве. Вследствие этого принимавшие решения командиры в ходе вооруженной борьбы зачастую наталкивались на сопротивление солдат, стремившихся любой ценой выполнить поставленную задачу.

Исследование формирования сознания воспитательных заведений реальных училищ указывает и на то, что политика и обучение формированию культа ирреденции сделали все возможное для максимального повышения общей образованности кадетов, так как в этом видели защиту от „перегибов” культа, не находя для этого другого средства.